

**İlahiyat Fakültesi Kız Öğrencilerinde İslami Feminizm Algısı: Dicle
Üniversitesi Örneği**

Perception of Islamic Feminism in Female Students of Faculty of Theology:
The Case of Dicle University

Mehmet Ozan AHNAS¹

Makale Bilgisi

Geliş Tarihi: 02.11.2024
Kabul Tarihi: 16.02.2025

Doi:
10.20296/tsadergisi.1578212

Anahtar Sözcükler:

Din Sosyolojisi
Kadın Çalışmaları
İslami Feminizm
Müslüman Feministler

ÖZET

İslami feminizm, toplumsal cinsiyet çalışmaları içerisinde kadın meselesini İslami yaklaşımlarla açıklamaya çalışan girift bir paradigma olarak görünmektedir. İslami feminizm, kadınların ataerkil düzen tarafından işgal edildiği düşünülen hak, talepler ve mücadelelerin bütünü olarak tanımlanmaktadır. Nitel yöntemin derinlemesine mülakat tekniğiyle gerçekleştirilen bu araştırma, İslami feminizmin temel argümanlarının Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde okuyan kız öğrencilerinin algılarında nasıl tezahür ettiğini konu edinmektedir. Çalışmada İslami feminizmin tartıştığı temel meselelerine yönelik kız öğrencilerin algılarındaki benzerlik ve farklılıklar açığa çıkarılmak istenmektedir. Bu meyanda araştırmanın problem ettiği meseleler; "Kadın ve erkek eşit midir? Kadının yaratılış anlatısı kadını ikincil bir konuma düşürmekte midir? Mirasta erkeğe iki kadına bir pay verilmesi meselesinde kız öğrenciler arasında nasıl bir anlayış hakimdir? İslam'ın belirlediği şahitlik kriterleri erkek ve kadın arasında bir farklılığa yol açmakta mıdır? Kadının fitne ve şer sembolü olarak algılanması kız öğrenciler tarafından nasıl yorumlanmaktadır?" vb. şeklinde sıralanabilir. Saha verileri çerçevesinde İslami feminizmin irdelediği meseleler doğrultusunda çıkarsamalar ve değerlendirmeler yapıldığı görülmektedir. Araştırmanın problem ettiği konularda kız öğrencilerin zihin dünyalarında, İslami feminist algıyla bazı yönleriyle anlamlı ilişkisel bir bağ ve farklılığın olduğu tespit edilmektedir. Kız öğrencilerin kadına dair bahsi geçen ayet ve hadisleri yorumlamada inançsal bir gerilim de yaşadıkları söylenebilir. Bölge şartlarında kız öğrencilerin bazı açılardan ataerkil düşünce sisteminden de etkilendikleri sonucuna ulaşılmaktadır.

Article Information

Submission: 02.11.2024
Acceptance: 16.02.2025

Doi:
10.20296/tsadergisi.1578212

Key Words:

Sociology of Religion
Women's Studies
Islamic Feminism
Muslim Feminists

ABSTRACT

Islamic feminism appears to be an intricate paradigm within gender studies that tries to explain women's issues with Islamic approaches. Islamic feminism is defined as the totality of women's rights, demands, and struggles that are thought to be occupied by the patriarchal order. This research, which was conducted with the in-depth interview technique of the qualitative method, focuses on how the main arguments of Islamic feminism are manifested in the perceptions of female students studying at Dicle University Faculty of Theology. The study aims to reveal the similarities and differences in the perceptions of female students towards the main issues discussed by Islamic feminism. In this context, the issues of the research are: 'Are women and men equal? Does the creation narrative of women relegate women to a subordinate position? What kind of understanding prevails among female students on the issue of giving two shares to men and one share to women in inheritance? Do the witness criteria set by Islam lead to a difference between men and women? How is the perception of women as a symbol of sedition and evil interpreted by female students?' etc. Within the framework of the field data, it is seen that inferences and evaluations were made in line with the issues examined by Islamic feminism. It is determined that there is a significant relational connection and difference with Islamic feminist perception in some aspects in the minds of female students on the issues that are the problem of the research. It can be said that female students also experience a religious tension in interpreting the aforementioned verses and hadiths about women. It is concluded that female students are also influenced by the patriarchal thought system in some respects.

Ahnas, M.O. (2025). İlahiyat Fakültesi Kız Öğrencilerinde İslami Feminizm Algısı: Dicle Üniversitesi Örneği. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 29(2), 679-700. doi: 10.20296/tsadergisi.1578212

Atıf İçin

¹ Dr., Milli Eğitim Bakanlığı Şair Sırrı Hanım Ortaokulu, Diyarbakır, ozanahnas@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2301-9057>

GİRİŞ

Din, insanlık tarihi boyunca kadın konusuyla yakından ilgilenmiş bir olgudur. Kadın ve erkeğin yaratılış gayeleri ve her iki cinsin biyolojik, ontolojik ve fonksiyonel ilişkileri açısından dinler, önemli bir referans kaynağı olmaya devam etmektedir. Dinin cinsiyet olgusuyla teması ve etkisi problematik bir alana işaret etmektedir. İslam dini özelinde “yaratılış, kadının fitne ve şer sembolü olması, erkeğin kadın üzerinde kavvam olması, kadının şahitliği ve miras paylaşımı, kadının kamusal görünürlüğü ve çalışması, çok eşlilik, kadının mahremiyeti, namus ve kadının bekareti” vb. kadın meselesine dair tartışmalar birçok disiplinde araştırma konusu olmaktadır. *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar* adlı eserinde Deniz Kandiyoti, Müslüman toplumlardaki örtünme, kadınların eve kapatılışı ve çok eşlilik konuları üzerinden bu toplumlarda erkekliklerin nasıl biçimlendiğini ele almaktadır (Kandiyoti, 2015). Carol Delaney’in *Tohum ve Toprak* çalışması Türkiye’de toplumsal cinsiyet alanında yapılan başka bir araştırma olarak ifade edilebilir. Delaney, bu çalışmasında erkeklere atfedilen yaratıcılık ve hayat verme gücünün simgesel olarak Tanrı’ya benzetildiği, erkeğin tohum ektiği ve kadının da tıpkı bir tarla gibi ekildiği, cinsel ilişkinin bir erkeğin karısından isteyebileceği en önemli şey olduğu gibi sonuçlara ulaşmaktadır (Delaney, 2018).

Gündelik yaşamda sosyal, kültürel ve geleneksel birçok alanda değişim ve dönüşümlerin yaşanması, İslam toplumlarında Müslüman kadının konumunda yerleşik olan normların sorgulanmasına ortam hazırlamaktadır. 20.yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan ve şekillenen İslami feminizm kavramı, İslam coğrafyalarında bir takım görüş ayrılıklarına sebep olmaktadır. İslami feminizm, İslam dininde kadına dair hükümlerin ataerkil zihniyetle harmanlanmış yorumlarına ve geleneksel düşünce kalıplarına sorgulayıcı bir tavır takınmayı hedefleyen bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Kadının toplumsal konumuna, kadın-erkek eşitliğine, kadının her alandaki özgürlüğüne atıflar yapan feminizm, aydınlanma dönemine kadar dayandırılabilir köklü bir kavramdır. Nitekim feminizm kavramının toplumsal cinsiyet literatürüne girişi 1830’lu yıllara kadar uzanmaktadır.

Feminist hareket, akademik tartışmalar ve yasal haklar yoluyla tüm kadınların sorunlarını dile getirme amacı taşısa da farklı etnik kökenlerden ve dinlerden gelen kadınları yeterince temsil etmediği iddiasıyla zamanla yoğun eleştirilere maruz kalmaktadır. İlk temsillerin 1980’li yıllarda İran’da rastlanan İslami Feminizm, kadının toplumsal ve geleneksel konumunu eleştiren, dini yorumlardaki ataerkil söylemleri Kur’an-ı Kerim ve hadis gibi dini metinleri referans göstererek sorgulayan bir söylem olarak tanımlanmaktadır (Güç, 2008, s. 654). Müslüman kadınların birey olma çabalarına karşılık gelen, Müslüman dünyadaki kadın sorununu feminist söylemler çerçevesinde tartışan, İslam kültürü içinde yeni bir kadın söylemi geliştiren İslami Feminist hareket, Müslüman kadınların din ve gelenek içindeki konumunun yeniden yorumlanmasına yoğunlaşmaktadır (Güç, 2008, s. 649).

İslam ve feminizm tartışmaları içinde ‘İslam ve kadın’ ile ilgili eğilimlerin bir griftlik ortaya çıkardığı, buna rağmen bu düzlemde yapılan araştırmaların belli bir olgunluğa eriştiği ifade edilmektedir. İslam ve feminizm eksenindeki meselelerin günümüzde ideolojik bir boyuta evrildiğinden de bahsedilmektedir. İslam’da feminizm olgusunun var olamayacağını, feminizmin Batının icadı olduğu şeklindeki bakışa sahip düşünürlerin mevcudiyetinden bahsedilebilir. Seyit Cemalettin Asabadi (el-Afgani), Muhammed Abduh, Raşid Rıza ve özellikle Kasım Emin gibi İslam’ın önemli erkek düşünürleri, İslam’ın modern, liberal, reformist ve feminist bakış açılarıyla yeniden yorumlaması gerektiğine dikkat çekmiştir. Yanı sıra bazı Müslüman kadın düşünürler (Hidayet Şefkatli Tuksal, Yıldız Ramazanoğlu ve Cihan Aktaş) İslam ile feminizm birlikteliğine vurgular yaparak İslam ile feminizm birbirine zıt olmadığını altını çizmektedirler. Türkiye’de İslami feminist yazarların bir kısmı feminist söylemin argümanları kullanmakla birlikte kendilerini feminist olarak değil Müslüman kadın şeklinde adlandırmaktadırlar. Diğer bazı İslami feminist yazarlar (Kecia Ali, Fatıma Mernissi, Amina Wedud) feminist adlandırılmasından rahatsızlık duymadıklarını birer Müslüman feminist olduğunu ifade etmektedirler. Bu gruptaki yazarlar inançları gereği gündelik yaşamda ve siyasal alandan uzaklaştırılmamaları, farklılıklarından ötürü herhangi bir yasaklamaya maruz kalmadan özgürce yaşamaları gerektiği inancını taşımaktadırlar.

Cinsiyet sosyolojisi ve feminist araştırmalarında ele alınan önemli sorulardan biri İslam'ın özü ile İslam ülkelerindeki kadınların durumu arasındaki gerilimdir. Nitekim Espotio (1983), Nawal (1982) gibi bazı feministler İslam'ın kadınları cinsiyet eşitsizliği bağlamında baskı altına aldığını ve kadınları ikincil bir konuma ittiğini iddia etmektedirler. Benzeri araştırmalarda “İslam'ın herhangi bir feminist bakış açısı mümkün mü? İslam ve patriarkal anlayış arasındaki ilişki nedir? İran'daki İslami devrimden sonraki 20 yıldaki tecrübe bize dinci hareketler ve kadınların konumu arasındaki ilişki hakkında ne söyleyebilir?” gibi problematik meselelerin öne çıktığı görülmektedir. Müslüman kadınlar Batı anlayışında ön yargılı bir imaja sahiptirler. Bu araştırmalarda Müslüman kadın ezilmiş, çekingen ve itaatkâr olarak tasvir edilmektedir.

İslami feminizm temsilcilerinin fikirleri, çalışmanın araştırma sorularına yönlendiren bir işlev taşımaktadır. Nitekim ilahiyat kız öğrencilerinin feminizm ve kadın algısını konu edinen bu araştırma, problem ettiği meseleler bağlamında yukarıda bahsi edilen düşünürlerin tartıştığı bazı konularda kız öğrencilerin din referanslı argümanlarını değerlendirmektedir. Bu meyanda benzer konularla ilgilenen bazı çalışmalardan bahsetmek mümkündür. Ümmühan Köse tarafından yapılan *İlahiyat ve İslami İlimler Fakültelerinde Görev Yapan Kadın Akademisyenlerin İslami Feminizm Yaklaşımları (Doğu Karadeniz Bölgesi Örneği) (2020)* isimli yüksek lisans tezi, önemli çalışmalardan bir tanesidir. Nitel yöntem ve fenomenolojik desende kurgulanan bu çalışma, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde İlahiyat ve İslami İlimler Fakültelerinde görev yapan sekiz kadın akademisyenle yapılan yarı-yapılandırılmış derinlemesine mülakatlara dayandırılmaktadır. Bu tezde, katılımcıların İslami feminizm ve temel argümanlarını ne derece tanıdıkları ve destekledikleri araştırılmaktadır.

Şerife Altıparmak ve Hatice Budak *İslami Feminizm ve Türkiye'deki Yansımaları (2020)* adlı makalesinde dini değerleri referans alan İslami feminizmin argüman ve eylem stratejilerini feminist hareketin söylem ve pratikleriyle karşılaştırma yaparak betimlemeyi amaçlamaktadır (Altıparmak & Budak, 2020, s. 24). Bu çalışmada literatür taraması tekniğine bağlı kalınarak elde edilen verilerle Türkiye'deki İslami feminist hareketin serüveni açıklanmaktadır. *Türkiye'de İslami Feminizm ve Kadın Kimliğinin Yeniden İnşası: Reçel Blog Örneği (2016)* başlıklı çalışmada Öznur Akyılmaz ve M. Emre Köksalan, bu araştırmada, Müslüman kadınların eşitlikçi söylem arayışlarıyla İslami feminizm söylemleri arasındaki ortaklaşma ve farklılaşmalarından doğan problemlerin nasıl bir kadın kimliğini inşa ettiğini anlamaya çalışmaktadır.

Sevil Sezgin, *Türkiye'de Feminist Söylem ve İslami Feminizm (2014)* başlıklı yüksek lisans tezinde, feminist akımın Türkiye'de tarihsel süreç içerisinde geçirdiği evreleri incelemektedir. İslami feministlerin görüşleri ışığında kadın kimliğinin toplumsal, kültürel, bölgesel ve tarihsel yapı içindeki değişimleri tartışılmaktadır. Bu çalışmada feminist akımın kavramsal ve tarihsel çerçevesi tanıtılmış, Türkiye özelinde bu hareketin nasıl ortaya çıktığı ve geliştiği teorik yaklaşımlarla irdelenmiştir. Selima Fırat tarafından hazırlanan *Fenomenolojik Bakışla Türkiye'de İslami Feminizm (2022)* adlı yüksek lisans tezi, Türkiye'nin farklı illerinde yaşayan ve herhangi bir feminist örgüte mensup olmayan Müslüman feminist kadınlarla gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelere dayandırılmaktadır. Araştırmanın temel konusu, İslam'da kadının konumu ve cinsler arası farklılaşmaları güç ilişkileri üzerinden ele almaktır. Fırat, “cinsiyetler arası eşitsizliği öngören bir dinin, cinsiyet rollerini nasıl düzenlediği ve nasıl açıkladığını ortaya koyarak, Müslüman feministlerin algısındaki yerini sorgulamayı” çalışmanın temel amaçlarından birisi olarak ifade etmektedir (Fırat, 2022, s. 6). Türkiye'deki Müslüman feminist kadınları konu alan, *Zehra Yılmaz Dişil Dindarlık: İslamcı Kadın Hareketinin Dönüşümü* adlı çalışmasında, Müslüman kadınlarla beden ve tesettür konuları üzerine görüşmeler gerçekleştirilerek İslamcılıkta kadın hareketinin dönüşümüne odaklanmaktadır.

Feminist İslam algısını konu edinen Kadri Yıldırım *Kabul ile Red Arasında: İslami Feminizm (2019)* çalışmasında anaerkil ve ataerkil düzeni tanımlayarak feminizmin nasıl ortaya çıktığını izah etmektedir. İslami feministlerin çalışmalarından yola çıkarak Müslüman feministlerin hangi alanlara yoğunlaştığını, taleplerini ve yöntemlerini hangi temellere dayandırdıklarını irdelenmektedir (Yıldırım, 2019, s. 128). İslamiyet'in kadın-erkek ilişkileri çerçevesinde ortaya çıkan yaklaşımlarını diğer dinlerdeki öğretilere nazaran daha olumlu bulan Yıldırım, Kur'an'ın

modern yorumlarına sık sık atıflar yaparak bu görüşünü destekleyeme çalışmaktadır (Yıldırım, 2019, s. 97).

Dicle Üniversitesi ilahiyat fakültesinde okuyan kız öğrencilerin İslami feminist algılarını konu edinen bu araştırma, yukarıda bahsi edilen çalışmaların tartıştığı temel meseleler ışığında kız öğrencilerindeki feminizm olgusuna dair benzerlik ve farklılıkları açığa çıkarmayı amaçlamaktadır. Nitel yöntem ve sahadaki derinlemesine görüşmelere dayandırılan bu araştırma, İslam ve Feminizm arasındaki girift ve gerilimli durumu kız öğrencilerin yaklaşımları çerçevesinde konu edinmektedir. Bu konular bağlamında İslamcı feministlerin “çok eşlilik, yaratılış, kavramlık, kadının fitne ve şer sembolü olarak algılanması, kadının miras hakkı ve şahitlik durumu, kadının kamusal görünümü, çalışma hayatı, mahremiyeti, bekareti” vb. temel argümanlarının kız öğrencilerin algılarında nasıl tezahür ettiği ortaya çıkarılmak istenmektedir.

Bu çalışma, dinsel öğretileri referans alan İslami feministlerin fikir ve eylem stratejileri ile kız öğrencilerin söylem ve pratikleri arasında karşılaştırma yaparak kadın üzerinden üretilen dilin betimlenmesi amaçlamaktadır. Nitekim kadının gündelik hayattaki rolünü anlamak, kadınların ataerkil yapıyla ilişkisini çözümlemek açısından önem taşımaktadır. Bu doğrultuda kadına ilişkin toplumsal cinsiyet mekanizmasıyla oluşturulmuş rollerle çizilmiş sınırlar, İslami feminizmin söylemleri ekseninde irdelenmektedir. Yanı sıra çalışmada İslami feminist tartışmalar ışığında egemen eril iktidarın karşısında konumlandırılan kadın kimliğinin ne şekilde inşa edildiğinin analizi yapılmaktadır.

Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi kız öğrencilerinde kadına dair kabuller, geleneksel ve kültürel faktörler, kadının statüsü vb. sorunlarla ilgili feminist çözüm önerilerinin nasıl karşılık bulduğu irdelenmektedir. Araştırmanın problem ettiği meseleler; “Kız öğrencilerinde cinsiyet algısı ile feminist söylemler arasındaki anlamlı bir ilişki veya farklılık var mıdır? Cinsiyet ve fakülteye göre kadının sosyal yaşamda çalışmasına dair bir çeşitlilikten söz edilebilir mi? Erkeğe iki kadına bir pay verilmesinin ekonomik bir eşitsizlik yaratıp yaratmayacağı meselesinde kız öğrenciler arasında nasıl bir anlayış hakimdir? Kız öğrencilerin zihin dünyalarında bazı özel şartlar ve durumlarda erkeğin bir fazla evliliğine dair nasıl bir algı vardır? İslam’ın belirlediği şahitlik kriterleri erkek ve kadın arasında bir adaletsizliğe yol açmakta mıdır? Kadının mahremiyeti ve namusu bağlamında İlahiyat Fakültesi’ndeki sınıflarda, kız-erkek öğrencilerin aynı sınıflarda eğitim görmelerinde bir sakınca var mıdır?” şeklinde sıralanabilir. Araştırmanın problem ettiği konular çerçevesinde İslami feminizmin din referanslı argümanları değerlendirilmektedir.

Bu çalışmada konusu itibariyle, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde okuyan kız öğrencilerin, erkeğin kadına üstünlüğü, şahitlik, miras, çok eşlilik, kadının çalışma hayatında olması ve kamusal görünürlüğü, kadının mahremiyeti bağlamında giyim kuşamı ve haremlik selamlık vb. meselelerin İslami feminizm teorisiyle ilişkisine dair dinsel ve sosyolojik bir yaklaşıma yer verilecektir. İslami feminizmin erkek merkezli görüşlerine alternatif bakış sunmasının ve kadınların sosyal kimliklerini dönüştürme çabasının kız öğrenciler üzerindeki tezahürü analiz edilmektedir.

Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde okuyan kız öğrencilerin İslami feminizme ilişkin görüşlerinin değerlendirmesi kapsamında bu çalışma aşağıda bahsedilen bazı sorulara cevaplar aramaktadır: “Katılımcılar İslami feminizmin temel argümanları hakkında ne düzeyde bilgi sahibidir ve bu argümanlara ne ölçüde katılmaktadırlar? Kadınlara ve kadın erkek ilişkilerine dair Kur’an’da zikredilen ayetler ve hadis metinleri nasıl yorumlanmaktadır? Feminist söylemlerin kadın algısı üzerindeki etkisine dair nasıl bir görüşe sahiptirler? Kadının çalışması, miras hakkı, şahitliği ve yaratılışına ilişkin tefsir ve hadis literatüründe yapılan yorumları nasıl değerlendirmektedirler?”

Araştırmanın kapsamı dahilinde irdelenen çalışmalarda ilahiyat fakültelerindeki kız öğrenciler ile sınırlandırılmış derinlikli bilgi setlerine çok az rastlanmaktadır. Bahsedilen literatürde İslami feminizmin Türkiye’deki serüveni, İslami feminist yazarların fikirleri, İslam’da feminist söylemin kabul ve reddine dair tartışmaların yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalarda ataerkil ve kültürel kabullerin kadınlar üzerindeki olumsuz etkilerinden bahsedilmekte, İslam dininin özü itibariyle böyle bir yaklaşıma sahip olmadığı ispatlanmaya çalışılmaktadır. Ancak bu çalışma İslami düşüncenin kadın kimliğini nasıl konumlandığını ifade etmekten ziyade İslami feminizm

olgusunun kız öğrenciler arasında nasıl ifade edildiği ve geliştiğini göstermektedir. Yanı sıra bu araştırma kız öğrencilerin perspektifinden İslami feminizmin temel argümanlarının kendi ifadeleri ve yöntemleriyle nasıl problematik edildiğiyle ilgilenmektedir.

Literatürdeki boşluk düşünüldüğünde İslami feminizmin özellikle kız öğrenciler üzerindeki etkisi ve tezahürünün konu edinilmesi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma bahsi edilen araştırmalardan bu yönüyle farklılaşmakta ve özgün bir boyut kazanmaktadır. Saha verileri ışığında ulaşılabilecek sonuçların ileride yapılacak çalışmalara teorik ve yönetsel katkılar sunması beklenmektedir.

YÖNTEM

Toplumsal hayatta meydana gelen olayları, ilişkileri, algıları, etkinlikleri doğal ortamında, gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya koyan bir yöntem olarak tanımlanan nitel araştırma (Şimşek & Yıldırım, 2016, s. 45), çalışmanın yöntemi olarak tercih edilmiştir. Araştırmanın çalışma grubu, konusu kapsamında özgün yorumlar ve betimlemeler yapmayı (Neuman, 2022, s. 224) hedeflemesi çalışmada nitel yöntemin kullanılmasının temel sebeplerinden biridir. Diğer bir deyişle olay, olgu ve süreçleri doğal akışlarında inceleme imkânı sağlamasından ötürü bu yöntem kullanılmıştır. Kız öğrencilerin İslami feminizm algılarına dair örtük ve açık örüntüleri ortaya çıkarmayı amaçlaması, gerçekliğin inşa edilen doğasına ve irdelenen meseleler arasındaki ilişkilerin detaylarına ulaşmanın istenmesi nitel yöntemin tercih edilmesini gerekli kılmaktadır (Kuş, 2007, s. 23).

Nitel yöntem, bireyler ve gruplar üzerinde derinlemesine ve kuşatıcı bir çalışma biçimini öngörmektedir. Bu doğrultuda geniş bir bakış açısı elde edilebileceği varsayıldığından cinsiyet örüntüsünün sosyal, kültürel ve dinsel temalarını geniş bir düzlemde sorgulamak için derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır. Sahada kız öğrencilerle yapılan görüşmelerde yarı yapılandırılmış açık uçlu sorular sorulmuştur. Sorular sorulara verilen cevaplar ışığında yeni sorular çalışmaya dahil edilmiştir. Veriler toplanırken katılımcıların da rızası alınarak ses kayıtları yapılmış böylece veri kaybının önüne geçilmesi amaçlanmıştır.

Araştırılan konunun amacına, içeriğine ve kapsamına uygun bir çalışma grubu seçilmiştir. Kapsamı geniş geniş tutulan araştırmalarda teorik ve yönetsel bağlamların kurulmasının zorluğundan ötürü katılımcılar Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde okuyan kız öğrencilerle sınırlandırılmıştır. Çalışmanın örnek grubu seçilirken kartopu örneklem tekniğine başvurulmuştur (Patton, 2005). Bu sayede sahada bilgisine ve tecrübesine güvenilen kişilerle araştırmacı arasında bir bağ kurulmuştur (Flick, 2014). Görüşme yapılan katılımcılara referans olabileceği başka kişiler sorulmuş böylelikle zincirleme bir şekilde güven ilişkisi tesis edilerek yeni katılımcılara ulaşılmıştır. Bu teknik ile sahada 25 kız öğrenciyle görüşme imkânı olmuştur. Katılımcı alıntı bilgileri K-1, K-2, K-3 vb. şekillerde kodlanmıştır. Kız öğrencilerin yaşı, medeni durumu, sosyo ekonomik konumu ve etnik kimlikleri birer değişken olarak tercih edilmemiştir. Nitekim araştırmada bu değişkenler arasındaki anlamlı ilişkiler ve farklılıklar sorgulanmamıştır. Ancak çalışma herhangi bir etnik kimlik ile sınırlandırılmayarak, farklı kültürel ve geleneksel ortamlarda büyüyen kız öğrencilerin İslam ve feminizm algılarındaki değişkenliğin tespitinde bir çeşitlilik ortaya çıkmıştır.

Kız öğrencilerin, gündemleri, gündelik hayat pratikleri ve deneyimleri onları araştırmanın irdelediği konular kapsamında önemli bir veri kaynağı haline getirmektedir. Eğitim gördükleri ilahiyat fakültesinin ders içerikleri, toplumsal konuları, cinsiyete dair rolleri kız öğrencilerin bu çalışma için neden araştırma grubu olarak seçildiklerinin sebepleridir. Aynı eğitim düzeyinde olan katılımcıların aynı şeyleri düşünmeleri mümkün gözükmemektedir. Heterojen bir algnın varlığı, çalışmanın çeşitliliğini artırmaktadır. Araştırmanın problem ettiği tartışmalardaki ayet ve hadislerin yorumlanmasında tefsir veya hadis bilgisinin sınanmasından ziyade kız öğrenciler gündelik yaşamdaki pratikleri ve deneyimleri üzerine yoğunlaşmıştır. Böylelikle nasların yanlışlanması ve reddedilmesinden doğacak itikadi sorunların önüne geçilmiştir.

Araştırmanın saha verileri altı aylık bir süreçte toplanmıştır. Sahada ulaşılan bilgiler konularına göre temaları ayrıştırılmış, sentezlenip değişkenler ve benzerlikler ortaya çıkarılmıştır. Bu süreçte ilk olarak görüşmeler neticesinde toplanan veriler içerisinde saklı duran bilgiler keşfedilmeye

çalışılmıştır. Betimsel analiz benimsenmiş, kız öğrencilerin İslami feminizm algıları arkasında yer alan değer yargıları anlaşılacak istenmiştir. Ses kayıtları deşifre edilerek saha notları ve araştırmacının deneyimleriyle harmanlanarak yorumlanmıştır. Araştırmacının kimliği ve değer yargılarının belirginleştiği ve katılımcı görüşlerinin silikleştiği bir problemin önüne geçmek için buğuların yorumlanmasında katılımcı alıntılara sıkça yer verilmiştir. Ses kayıtlarının deşifresinden sonra ortaya çıkan hacimli veriler belli bir ayıklamaya tabi tutulmuştur. İlk tahlilden sonra araştırmanın konusuyla ilişkisiz görünen kısımlar çıkartılarak bir sınırlandırılma yapılmıştır. Daha sonra belirginleşen temalar çerçevesinde veriler gruplara ayrılarak kategorize edilmiştir. Temalandırmalar sonucunda ortaya çıkan örüntüler katılımcı alıntılarıyla birlikte özetlenip yorumlanmıştır. Son tahlilde İslami feminizm teorisiyle karşılaştırmalar yapılarak benzerlik ve farklılıklardan bahsedilmiştir. Bu şekilde oluşan sistematik veriler betimsel bir biçimde analiz edilmiştir.

Betimsel analiz, görüşme kayıtları ve araştırmacı deneyimleri ekseninde araştırmanın konusu bağlamında oluşan temalar üzerinden hangi katılımcının ne söylediğini gözlem notlarıyla ilişkilendirerek analiz yapmayı amaçlayan bir tekniktir. Kız öğrencilerin İslami feminizme ilişkin yaklaşımlarını irdelemek için İslami feminizmin temel argümanları çerçevesinden sorular sorulmuş deneyim aktarımı sağlanmış ve elde edilen veriler neden sonuç ilişkisi üzerinden analiz edilmiştir.

Olgusal Katılımcı Kimlik Bilgileri

Araştırmanın katılımcı bilgisi de aşağıdaki tabloda şöyle özetlenmektedir:

Ek-1 Katılımcı Bilgisi

K-1	Bekar	20 Yaşında	2. Sınıf
K-2	Bekar	22 Yaşında	3. Sınıf
K-3	Bekar	21 Yaşında	2. Sınıf
K-4	Bekar	23 Yaşında	3. Sınıf
K-5	Bekar	25 Yaşında	4. Sınıf
K-6	Bekar	20 Yaşında	1. Sınıf
K-7	Bekar	19 Yaşında	1. Sınıf
K-8	Bekar	21 Yaşında	2. Sınıf
K-9	Bekar	24 Yaşında	3. Sınıf
K-10	Bekar	20 Yaşında	1. Sınıf
K-11	Bekar	22 Yaşında	1. Sınıf
K-12	Bekar	23 Yaşında	2. Sınıf
K-13	Bekar	19 Yaşında	1. Sınıf
K-14	Bekar	23 Yaşında	2. Sınıf
K-15	Bekar	20 Yaşında	1. Sınıf
K-16	Bekar	21 Yaşında	2. Sınıf
K-17	Bekar	21 Yaşında	2. Sınıf
K-18	Bekar	20 Yaşında	1. Sınıf
K-19	Bekar	24 Yaşında	3. Sınıf
K-20	Bekar	22 Yaşında	2. Sınıf
K-21	Bekar	20 Yaşında	1. Sınıf

K-22	Bekar	21 Yaşında	2. Sınıf
K-23	Bekar	24 Yaşında	4. Sınıf
K-24	Bekar	23 Yaşında	3. Sınıf
K-25	Evli	24 Yaşında	3. Sınıf

1. İslami Feminizm

İslam dünyasındaki İslamcılık hareketi içinde uzun bir süreçte ortaya çıkan düşünceler feminist hareketin gelişmesine etki etmektedir. Diğer bir ifadeyle Türkiye’de İslami feminizmin canlanması İslamcılık akımına dayandırılmaktadır. İslamcılık, önemli bilgi kaynağı olarak Kur’an’ı Kerim’i merkeze almakta, Müslümanlar Kur’an’dan uzaklaştığı için modernleşmeden, çağdaşlaşmadan ve kapitalizmden olumsuz etkilenmektedir. Benzer biçimde İslami feminizmin temel argümanlarından biri İslam’ın kadına bütün haklarını vermesine rağmen ataerkil zihniyet tarafından bu hakların ellerinden alındığıdır (Balkanlıoğlu, 2014, s. 5). Ataerkil düzenden kaynaklı olumsuz tutum ve davranışlara maruz kalan kadınların birliği bu hareketlerin doğmasına neden olmaktadır. Kadınların kendi kimliklerini inşa etmeleri, haklarını geniş kapsamlı olarak talep etmeleri çağdaşlaşma ve modernleşmeyle de birlikte farklı bir boyut kazanmaktadır. Kadının iş hayatına girmesiyle birlikte kamusal görünürlüğü artması da kadını giderek etkin hale getirmektedir.

Karmaşık ve tartışmalı bir yapıya sahip olan İslami feminizm terimi, kadın hareketi, İslamcı feminist, Müslüman feminist, gibi farklı birçok isimlendirmeye bir kargaşayı dönüşmektedir. İslami feminizmin heterojen yapısı, isimlendirme kargaşasından kaynaklanmaktadır. İslami feminizm kavramının tarifi de dile, kültüre, dinsel ve politik hayata bağlı alt sebeplere göre değişkenlik göstermektedir. Bazı Müslümanlar tarafından İslam’ın Batılılaştırılması olarak görülen İslami feminizm bu yönüyle de tartışmalı bir konuma sahiptir. Genel olarak İslami feminizm, din ve gelenek içinde kadının olumsuz durumunu eleştiren, kadın erkek eşitliğine özel bir önem veren, dini öğretilerdeki ataerkil karakterin sorgulandığı argümanların toplamına verilen isim olarak tanımlanabilmektedir (Güç, 2008, s. 653- 654). 17. yüzyılın sonlarında itibaren Batı toplumlarında görülen feminizm düşüncesi Müslüman kadınları da etkilemektedir. Yanı sıra Cemalettin Afgani, Muhammed Abduh, Raşid Rıza ve özellikle Kasım Emin gibi İslamcılığın önemli erkek düşünürlerinin İslam’ın yeniden yorumlamasını gerektiği görüşleri de İslami feminizmin kadınlar arasında yaygınlaşmasına neden olmaktadır (Darvishpour, 2008, s. 204).

İslam ülkelerindeki feminist hareketler ateist, seküler, Müslüman ve İslami olmak üzere dört şekilde sınıflandırılmaktadır (Hjarpe, 1983). Hjarpe, dinin kadın karşıtı olduğunu iddia eden *ateist feminizm*, kadının özgürlüğünün dinci hareket içinde mümkün olmadığına inanan *seküler feminizm*, ataerkil sistemin tutucu anlayışının bir yansıması olan *İslami feminizm*, İslam’ı modern zamana ve liberal bakışa uydurmaya çalışan anlayış olan *Müslüman feminizm* tarifleri yapmaktadır (Hjarpe, 1983, s. 35). İslam ülkelerinin Batı karşısında geri kalmışlığının nedenini kadının geri kalmışlığına bağlayan İslami feminizm, İslam’ın aslında kadınlara haklar verdiğini ancak ataerkil düzenin bu hakların uygulanmasını engellediği yaklaşımın bir ürünüdür. İslami feminizm akımı içinde yer alan kadınlar, Kur’an’ın kadınların konumunu yükseltme çabası içerisinde olduğunu, kadınların ezilmesini kabul etmediklerini, İslam’da kadınları aşağı gören yaklaşımın olmadığını, kadına dair ayet ve hadislerin Kur’an yorumuna hâkim erkeklerin kendi kültürel uygulamalarına dayanarak bunları suistimal ettiklerini vurgulamaktadırlar (Baloğlu, 2009, s. 49).

Feminizm, dezavantajlı konumda olan kadınların haklarını savunmakta, yeni modern kadın kimliği inşa etmektedir. İslami feminizmde feminist düşünce sisteminin bazı fikirleri dayanak olarak kabul edilmektedir. Yanı sıra sosyalist feminizm sosyalizme, Marksist feminizm Marksizm’e dayandığı gibi İslami feminizm de argümanlarını İslam’ın temel kaynakları olan Kur’an ve hadis metinlerine dayandırmaktadır. İslami feminizm için kadınları ikincil duruma düşüren şey Kur’an, sünnet veya hadisler değil, bunları kendilerine yorumlayan eril zihniyettir. Bu meyanda eril zihniyetin hâkim olduğu geleneksel yapı kadınların ezilmekte, İslami feminizm kadınları bu durumdan koruma amacı taşımaktadır. Ataerkilliği İslam dışı bir olgu olarak tarif eden İslami feministler, kadının kamusal

hayatta var olmasına engel olan bu zihniyetin örtünme, mahremiyet gibi algıları bu amaca hizmet etmektedir (İngün, 2005, s. 143).

Bu nedenle İslami feministlere göre İslam'ın kaynaklarını kadınların lehine olabilecek biçimde yeniden yorumlanması gerektiğini düşünmektedirler (Donovan, 2020, s. 65). İslami feminizmin çalışmaları; "(1) İslami içtihatların yeniden gözden geçirilmesi ve tefsirlerin yeniden yorumlanması, (2) Müslüman kadın tarihinin yeniden yazılması, (3) dünya çapında eşitlikçi anlayışı sağlayacak kadınca ve feminist bir bakış açısının geliştirilmesi gerektiği şeklinde üç düşünce üzerinde yoğunlaşmıştır." (Ali, 2017, s. 26). İslami feminist kadınlar İslam'ın öznel yorumlarını güncel hayatlarıyla birleştirerek kendi alt kimliklerini oluşturmaktadırlar. Ataerkil söylemin egemen erkek anlayışına karşı olan İslami feministler "din asıl böyle diyor" sloganıyla İslami feminen bir anlayış geliştirmektedirler (Altuntaş, 2012, s. 8). Kadınların toplumdaki rolleri ve statülerini sorgulamaları vahyin ilk dönemlerine kadar götürülmektedir. Buna dayanak olarak Hz. Muhammed'in eşi Ümmü Seleme'nin Kur'an'ın erkeklere hitap eder şeklindeki dilini sorgulaması gösterilmektedir (Ali, 2017: s.15-17).

Bu görüşlerden beslenen kadın düşünürler kendilerine özgü bazı söylemler inşa etmişlerdir. Nitekim bazı ortak sorunlarla yüzleşen Müslüman kadınlar, yaşadıkları topluma özgü değişen sorunlar nedeniyle farklı deneyimleri sahiptirler. Dolayısıyla İslami feminist söylemde açığa çıkan yaklaşımların tek düze bir çizgide devam etmediği ifade edilmektedir (Güç, 2008: s. 653). Türkiye'de modernleşmeyle birlikte kadın sorunu gündeme gelmiş, gelişmişlik meselesi çerçevesinde kadının statüsü tartışma konusu olmuştur. Ataerkil sistemde kadınlar düzeltilmesi gereken bir sorun olarak ele alınmakta, gündelik hayattaki olumsuzluklardan kadınlar sorumlu tutulmaktadır (İlyasoğlu, 2020, s. 34).

İslami feminizmin ortaya çıkış yeri olarak İran görülmektedir. İslami feminizm kavramı ilk kez Tahran'da kurulan 'Zanan' dergisinde kullanılmaktadır. "Kavram, 1996 yılında Suudi Akademisyen Mai Yamani tarafından "Feminism and İslam" adlı çalışmasında kullanılmasıyla ilk kez bir kitapta yer almıştır." (Badran, 2017, ss. 39-40). İran İslam Cumhuriyeti'nin ilanıyla başlayan süreç, aile davalarında ataerkil sisteme hizmet eden ve kadın haklarını arka plan iten kararların alınmasıyla kadınların haklarını talep etmelerini beraberinde getirmektedir. İranlı kadınların kaybettikleri hakları kabullenmemeleri ve açıkça ifade etmeleri, kadınların seslerinin gür çıkmasına ve İran'da İslami feminizmin filizlenmesine neden olmaktadır (Hosseini, 2017, ss. 110-114). Endonezya, İslami feminizmin geliştiği diğer ülkelerden biridir. *Sister in Islam (SIS)* grubun öncülük ettiği İslami feminist hareket, Müslüman kadınların göç ettikleri yerlerin kültürleriyle geliştirdikleri söylemler kadınların haklarının farkına varmalarında ve talep etmelerinde bir pusula görevi görmektedir. (Badran, 2017, s.48).

İslami feminizm farklı toplumlardaki Müslüman kadınlar arasında da ortaya çıkmış ve büyümüştür. 1980'li yıllarla birlikte Batı'da ortaya çıkan feminizm, farklı inançlardaki kadın grupların getirdiği kapsayıcı ve birleştirici bir konuma ulaşmıştır. Bu da feminizm hareketinin yelpazesini genişletmiştir. Müslüman kadınlar özelinde feminizm, dini yönelimlerden kopmamış, İslam üst bir kimlik olarak kabul edilmiştir (Tohidi, 2004, s. 280). 1990 ve sonrası dönemde feminist hareketler içinde İslami feministler kendi talepleriyle dini inançlarının gerektirdiği şekilde yaşamak istemişler, İslamcı kesim içindeki erkeklere karşı savunmacı bir tutum sergilemişlerdir.

İslami feminizmin Türkiye'deki ilk nüvelerinin ortaya çıktığı 80'li yıllar bir yandan radikal İslamcılığın diğer yandan da hidayet romanlarının etkisi altındaki bir döneme tekabül etmektedir. Bu dönemde İslamcı dergi yayınları arasında kadın dergilerinin varlığındaki artış göze çarpmaktadır. 1985 yılında yayın hayatına başlayan Mektup dergisi kadının durumu ve istismarını eleştirmekte, İslam'da kadının yeri, örtünme biçimi üzerinde yazılar yayınlamaktadır (Donovan, 2020, s. 803).

1.1 İslami feminizmin Türkiye'deki öncü temsilcileri

İslam ülkelerindeki kadın sorunlarıyla ilgilenen birçok araştırmacıdan söz edilmektedir. Fatima Mernissi, Margot Badran, Amina Wadud, Kecia Ali, Abu-Lughod, Mozn Hassan, Hidayet Şefkatli Tuksal, Hafsa Fidan, Kasım Emin vb. isimler İslami feminizm konusunda giderek büyüyen bir literatürün önemli temsilcileridirler. Margot Badran, 2009 yılında yayınladığı *Feminism in Islam*

adlı kitabında İslam ve feminizmin birbirine zıt olmadığını, İslam'ın diğer dinlerle karşılaştırılmasında kadın-erkek eşitliğine önem veren tek din olmasına rağmen bunun tam tersi bir anlayışın toplumda hâkim olduğunu savunmaktadır. Badran, Müslüman ülkelerdeki kadınların olumsuz ve kötü koşullarda yaşamasının nedeninin kaynağı olarak İslam'ı görmemektedir. Badran, İslami feminizmi, Müslüman kadınların başlattığı ve dünyanın farklı coğrafyalarındaki feminist hareketleri etkileyen küresel bir söylem olarak tarif etmektedir (Badran, 2009, s.324). Feminist hareketleri seküler ve İslamcı feminizm olarak iki gruba ayıran Badran, iki hareketin birbirini beslediğini iddia etmektedir. İslamcı feminist hareketleri seküler hareketlerden daha radikal gören Badran, kadın-erkek eşitliği bağlamında İslami feminizmin eril yapının çözülmesine önemli katkılar sunduğunu ifade etmektedir. (Badran, 2009, s.324-325).

Siyaset bilimi ve sosyoloji alanlarında önemli çalışmaları bulunan Fatima Mernissi, feminist Kur'an okumalarına önemli katkıları olan bir düşünürdür. Mernissi, *Politik Harem* (1987) adlı eserinde Hristiyanlık ile İslam dini kıyasında İslam'da cinselliğin pozitif bir güç olduğuna değinmektedir. İslam'dan önceki dönemlerde kadının konumuna ve durumuna atıflar yapan Mernisse, İslam'ın kadınları baskı altına almaya çalışmadığını ifade etmektedir. *Peçenin Ötesi: İslam Toplumunda Kadın Erkek Dinamikleri* (Mernissi, 1995), *Kadınların İsyanı ve İslami Hafıza* (Mernissi, 2004), *Hanım Sultanlar* (Mernissi, 1992) isimli çalışmalarıyla Türkiye'de feminist söylemin gelişmesine önemli etkisi olan Mernissi, kadınların mücadelesinin arkasında İslami hafızaya bir itiraz olduğunu vurgulamaktadır (Mernissi, 2015, s. 163). Kur'an ayetlerinde yer alan cinsiyet rollerinin tanımlarını belirten Mernisse, İslam dininin kadını cinsel bir obje biçiminde tarif ettiğini iddia etmektedir.

Feminizmin ithal, Batı ürünü ve tehlikeli bir söylem olduğunu savunanlara karşı çıkan Mernisse, dinci Arap erkek liderler ve dar kafalı Batılı feministlerin bunu desteklediğini ifade etmektedir. Ona göre Arap liderlerin kadınlar hakkındaki söylemlerinin altında kendi kişisel menfaatleri yatmaktadır (Mernissi, 2015, s. 9). Diğer Müslüman feministlere benzer bir görüşte olan Mernissi'ye göre kadını ikincil duruma indirgeyerek yok sayanın İslam değil, İslam'ın yayıldığı toplumların kültürel yapılarıdır.

Hafsa Fidan, *Kur'an'da Kadın İmgesi* isimli doktora tezinde (2005), kadını, vahye tanıklık eden kadın imgesi içerisinde anlamlandırmaya çalışmaktadır. Tefsir anabilim dalında yapılan bu tezde Wadud'un yönteminde olduğu gibi gramer tahlili doğrultusunda dilbilimsel incelemelerle karşılaştırmalar yapılmaktadır. Fidan'a göre kadın gündelik, kültürel, bilimsel ve felsefi vb. alanlarda anlaşılmayı bekleyen bir sorun olarak karşımızda durmaktadır. Kur'an kadına genellikle ayrı bir cins (müennes) olarak referansta bulunmaktadır (Fidan, 2006, s. 13). Bu da kadının kutsal metinlerdeki önemine işaret etmektedir. Fidan, kadın- erkek ilişkileri bağlamında Kur'an'da bahsi geçen kavramların siyasi bir altyapısının olduğunu düşünmektedir. Fidan, Kur'an bağlamındaki bütün söylemlerin kadın-erkek eşitliğini ve kadının erkek karşısındaki konumunu belirsizleştirme ve sürekli bir tartışma alanı yaratması açısından siyasi bir söylem olduğunu düşünmektedir (Fidan, 2006, s. 183.).

İslami feminist düşünürlerden biri olarak kabul edilen Hidayet Şefkatli Tuksal, *Kadın Aleyhtarı Rivayetlerde Ataerkil Geleneğin Tesirleri* (1998) adlı teziyle (2000 yılından itibaren "*Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*" adıyla basılmaktadır.) Türkiye'deki İslami feminist söylemde önemli bir yer edinmektedir. Kadının şahitliği, kamusal alandaki görünürlüğü, yaratılışı, çok eşlilik gibi konulara değinen Tuksal, fikirlerini Kur'an ve hadis metinlerine dayandırarak açıklamaktadır. Kadın hakkındaki ön yargıların kadın- erkek arasındaki ilişkilere zarar verdiğini düşünen Tuksal, kadının erkek için fitne olabileceği söyleminin bunu tetiklediğini ifade etmektedir (Özkan, 2019). Ataerkil anlayış ile mücadele eden kadın hareketleri üzerinde duran Tuksal, kadınlar ve erkeklerin sadece biyolojik olarak değil yetenekleri ve ihtiyaçları bakımından da farklı olabileceklerini doğal olarak değerlendirmektedir (Tuksal, 2016, ss. 37-39). Her türlü erkek egemenliğinin dinsel temellerine dayandırılan söylemlere eleştirel bir analizle bakan Tuksal, İslam'ın kadını muhatap aldığına, ataerkil düşünce sisteminin kadınların özgürlüklerini üzerinde egemen olmaya çalışırken Kur'an'ı nasıl kullandıklarına değinmektedir.

Kur'an'ın kadın konusundaki lafzi hükümleri vahyin nazil olduğu dönemin şartlarını göz ardı etmeden yorumlamak son derece önemlidir (Tuksal, 2016, s. 49). Ona göre her kültür kendi ataerkil düzenini devam ettirmek için dini söylemlere başvurmaktadır. (Tuksal, 2018, s.228). İslam dini de bundan nasibini almıştır. Kadının erkeğe hizmet etmek için yaratılmadığını düşünen Tuksal, tıpkı erkek gibi kadının da çamurdan ve meniden Allah kulluk etmek için yaratıldığını vurgulamaktadır (Tuksal, 2018, ss.73-77). Tuksal, kadının unutkanlık, kıskançlık vb. özelliklerinden ötürü eksik yaratılışlı olduğunu kabul edenlerin aksine erkek ve kadınların doğasında bazı eksikleri olduğunu düşünmektedir. Ona göre ataerkil zihniyetten kaynaklı bu söylemler, kadının kamusal alandaki görünümünden doğan rahatsızlığın bir yansımasıdır (Tuksal, 2018, s.91).

İslami feministler 1980 sonrası dönemde gelişen feminist hareketler içinde kendi yöntem ve talepleriyle görünürlük kazanmaktadır. Öncü İslami feminist düşünürler, kadın sorununa ilişkin pek çok meseleyi farklı açılardan ele almaktadırlar. Bu yazarlar, Kur'an'ın dönemin şartlarına uygun olabilecek şekilde yeniden yorumlanması, erkek egemen söylemin İslamiyet içindeki konumunun yeniden tartışılması gerektiğini düşünmektedirler (Sezgin, 2014, s. 79). Söz konusu yazarlar, dini inançları gereği İslami, kadın haklarını erkeklerden talep ettikleri için de feminist olarak adlandırılmaktadır. Nazife Şişman, Mualla Gülnaz, Sibel Eraslan gibi kadın yazarlar kadın konusundaki görüşlerini feminist söylem doğrultusunda oluşturmaya çalışsalar da İslamcı feminist olarak tanımlamayı kabul etmemektedirler (Sezgin, 2014, s.2). İslami feminizmin öncülerine göre kadın ve cinsiyet sorunlarına dair hâkim algın ataerkil yorumlara dayandırılmaktadır. İslami feministler yazılarında temel argümanlarını sosyal adalet ve toplumsal cinsiyet eşitliği kavramlarıyla açıklamaktadırlar.

1.2 İslami feminizmin İslam ülkelerindeki öncü temsilcileri

Kasım Emin, *Tahrîru'l-mer'e* (Emin, 1899) isimli çalışmasında kadının çalışması, evliliği, çok eşliliği, boşanması, örtünmesi vb. pek çok konudaki tartışmalara yer vermektedir. İslami feminizmin öncülerinden kabul edilen Emin, mısırlı kadınların özgürlük ve eğitim meselelerini içeren birçok eser ortaya koymuştur. Kasım Emin, kadının özgürlüğüne, miras hakkına, ailede söz sahibi olmasına, eşinin izni olmaksızın alışveriş yapabileceğine vurgular yapmaktadır. Genel olarak İslam'ın kadınlara şefkatli olduğunu, kadınlardan hanesinin ihtiyaçlarını temin etme görevini nezaketten ötürü kaldırdığını, kadınları dini görevlerde erkeklerle eşit kabul ettiğini ifade etmektedir (Öncel, 2016, s. 52).

Amina Wadud, *Kur'an ve Kadın* (2000) adlı çalışmasında, hermenötik bir yöntem kullanarak, cinsiyete dayalı açıklanan bazı meseleleri cinsiyetsiz terimlerle ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu yorum tekniğiyle, Kur'an'ı kendi kültürlerine bağlı olarak ele alan müfessirleri eleştirmektedir. Wadud, erkek düşünürler tarafından üretilen dinsel mirasın Müslüman toplumlarda evrensel bir emir gibi kabul edilmesini kadınlara yönelik olumsuz yaklaşımın temel sebebi olarak görmektedir. Fazlur Rahman'ın görüşleri paralelinde ilerleyen Wadud, değişen sosyal koşullardan hareketler ilahi emirlerin de değişebileceğini öne sürmektedir.

Amina Wadud, "Allah katında en üstün olanınız en çok takva sahibi olanınızdır" ayetinde (Hucurat süresi 13. Ayet) yer alan takva terimini dindar bir davranış tarzı olarak ele almakta, Allah'ın insanları milliyet ve cinsiyet konumu açısından değil takva açısından ayırma tabi tuttuğunu ifade etmektedir (Muhsin, 2000, s. 65). Kadın ve erkek arasındaki eşitlik ve farklılık algılarını bu bakış açısıyla ele alınması gerektiğini düşünmektedir. Kur'an ayetlerinin yorumlanmasında ataerkil düşüncesini etkisinin olduğunu ileri süren Wadud, kültürel ön yargıların toplumda tesis edilmeye çalışıldığını ifade ederek geleneksel tefsirlere karşı çıkmaktadır. Vahyin ilk geldiği dönemlere giderek geleneği aşma fikrini besleyen Wadud, o dönemde olduğu gibi bu dönemde de asıl önemli olan Kur'an'dır. Çünkü Kur'an muhatap olduğu toplumu etkilemiş ve değiştirmiştir. Bu yüzden Kur'an ayetlerini indirdiği bağlamda değerlendirmek gerekmektedir (Fidan, 2006, s. 298). Tüm bu toplumsal algıların yanında Wadud, Kur'an'ın kadının konumunu belirleyen erkeklerin refah içinde yaşamaları için düzenleyen ifadelerin de olduğunu iddia etmektedir.

2. Araştırma Bulguları ve Analizi

2.1 İslami Feminizmin Yaslandığı Referans Kavramlar ve Perspektifler

İslamcı feminist kadın yazarların pek çoğu feminizm kavramına değinmekte, feminist hareketlerin söylemleri doğrultusunda temel argümanlar oluşturmaktadırlar. Feminizm tanımlanmasından rahatsızlık duyanlar da mevcuttur. Onlara göre Batı'nın kadın düşmanı ve seküler düşüncesi içerisinde tarif edilen feminizm ile İslam terimleri yan yan telaffuz edilmemelidir (Çaha, 1996, s.351). Yanı sıra İslami feminist şeklinde adlandırılan isimler de kendilerini feministlerden dinsel inançlarından gelen kimlikleriyle ayırt etmektedirler. İslami feministler görüşlerini temellendirmek üzere dini yönelik bazı referans kavram ve perspektifleri kullanmaktadırlar. Kur'an'daki bazı ayetleri ve hadis metinlerini dilbilimsel analizle yeniden yorumlayan bu kişiler, cinsiyet eşitliğini destekleyen verilere ulaşmaya çalışmaktadırlar. Bu doğrultuda tarihsel koşullar göz önünde bulundurularak geleneksel tefsir çalışmaları eleştirilmektedir.

Yukarıdaki bölümde yöntem ve düşüncelerine yer verilen İslami feminist yazarların eserlerinde irdelediği meseleler çerçevesinde bazı temalar oluşturularak kız öğrencilerin İslami feminizm algısıyla benzerlik ve farklılıklarına ulaşılmak amaçlanmaktadır. Bu meyanda 'İslam'ın Kadına Bakışı' başlığı altında *Kadın Erkek Eşitliği, Yaratılış, Çok Eşlilik, Kavvamlık, Şahitlik ve Miras* meseleleri irdelenmektedir. 'Kamusal Alandaki Kadına İslami Bakış' başlıklı bölümde ise kadının çalışması, kadının mahremiyeti, namus ve bekaret konularına ilişkin meseleler tartışılmaktadır. Araştırmanın kapsamı dahilinde ortaya çıkan temalar ışığında katılımcılara belli sorular yöneltilerek ulaşılan veriler, saha alıntıları ve araştırmacının deneyimleriyle betimsel ve bütünlük bir biçimde yorumlanarak sunulmaktadır.

2.1.1 İslam'ın kadına bakışı: feminizme bakış, yaratılış, çok eşlilik, kavvamlık, şahitlik ve miras

2.1.1.1 Çok eşlilik

Sosyolojik terminolojide 'Poligami' olarak isimlendirilen çok eşlilik, Kur'an'ı Kerim'in bazı ayetlerinde atıfta bulunulan, kadın hakları konusunda sıkça tartışılan, İslami feministlerin eserlerinde yer edinen önemli meselelerden biridir. Nisa süresi 3. ayet¹ bağlamında İslam'ın çok eşlilik izni, İslami feminist algıda ataerkil zihniyetten farklı olarak erkeğe zevk ve sefa için tanınmış haklardan biriymiş gibi görülmektedir. Erkeklerin kadınlar üzerindeki eril tahakkümün/hegemonyanın bir boyutu olarak ele alınan çok eşlilik, ataerkil düzende nüfuzlu olmanın yollarında biri olarak algılanmaktadır.

İslami feministler çok eşlilik meselesini İslam öncesi toplumların evliliğe ilişkin kültür ve geleneklerine atıflar yaparak açıklamaya çalışmaktadırlar. Nitekim İslam öncesi Araplar arasında evli olunan kadın sayısında herhangi bir sınırlamanın olmadığı bilinmektedir. Cahiliye dönemi olarak isimlendirilen dönemde Arap toplum yapısında kabilelerin gücü insan nüfusuna dayanmakta, çok evlilik iş gücü ve savaş koşulları sebebiyle yaşanan nüfus kayıplarını telafi etmede önemli bir işlev görmekteydi. İslami feministler buradan yola çıkarak toplumların geleneklerinde, yaşam biçimlerinde, aile yapılarında ve evliliğe dair algılarında yaşanan değişim ve dönüşümler neticesinde günümüzde çok eşliliğin cahiliye dönemindeki gibi değerlendirilmesi mümkün görmemektedir.

Tuksal, söz konusu ayetlerin detaylı incelemesinde çok eşlilik izinin ancak eşler arasında mutlak bir adalet şartına bağlandığını, bunu sağlamanın mümkün olmadığını ifade ederek İslam'ın aslında tek eşli olmayı tavsiye ettiğini vurgulamaktadır. (Tuksal, 2018, s.64). Hafsa Fidan'a göre ise, Yahudilik ve Hristiyanlık gibi dinlerin de çok eşliliğe ruhsat vermiş olmasına rağmen çok eşliliğin çoğunlukla İslam ile özdeşleştirildiğine vurgular yapmaktadır. Ona göre çok eşliliğin İslam'ın bir sorunu olarak görülmesi oryantalist söylemlerden kaynaklansa da Kur'an'ın çok eşliliğe izin veren

¹ Nisa Süresi 3. Ayet: "Yetimlerin hakkına riayet edemeyeceğinizden korkarsanız, beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın. Haksızlık etmekten korkarsanız tek kadın veya mülkiyetinizde bulunan câriye ile yetinin; bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır."

ayetler barındırması, İslam toplumlarında çok eşli bir geleneğin olması bu durumun diğer bir nedenidir (Fidan, 2006, ss.158-162).

Araştırma süresince görüşülen kız öğrencilere İslam dininde çok eşliliğin söz konusu olup olamayacağı, varsa bunun hangi şartlar ve koşullarda olabileceği hakkında sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların hepsi çok eşliliğin erkekler için bir zorunluluk olmadığını, özel şartlarla tahsis edilmiş ruhsat olduğunu, ancak günümüz şartlarında bunun pek mümkün olamayacağını ifade etmişlerdir. Bu meyanda katılımcılardan biri konuyla ilişkili olarak şunları belirtmiştir: “İslam’da çok eşlilik mecburi ve zorunlu değil bir tercihtir. Eğer erkek kadınlar arasında adaleti sağlayabilirse evlikler yapabilir ancak dediğim gibi bu bir tercihtir.” (K-3).

İslami feministler çok eşliliğin değişen sosyal koşullar neticesinde cahiliye dönemindeki gibi değerlendirilebilmesini mümkün görmemektedir. Nitekim Hz. Muhammed’in evliliklerinin önemli bir kısmını dönemin siyasi ve savaş koşullarına bağlamaktadırlar. Bu algıya göre Peygamber, bazen siyasi bir hamle olarak bazen savaşta kocasını kaybeden kimsesiz kadınları himaye etmek için evlilikler yapmaktadır. Araştırmada kız öğrencilerin büyük çoğunluğu Hz. Peygamber’in evliliklerini aynı sebeplere bağlı olarak yaptığını açıklamaktadırlar:

“Çok eşlilik bir emir değil bir ruhsattır, belli ilkeleri vardır. Evet özel şartları vardır. Öncelikle eşler arasında adaleti sağlayabilmelidir. Peygamberimiz de birçok evlilik yapmıştır. Koşullara bağlı olarak yaptığı siyasi ve himaye edici evlilikleri olmuştur.” (K-10).

Diğer bir katılımcı çok evliliği özel şartlara bağlı olarak gerçekleştirilebilen, erkeklerin keyfi istek ve uygulamalarına bırakılmayan bir mesele olarak değerlendirmektedir:

“İslam dininde çok eşlilik mübah kılınmıştır. Fakat bu her erkeğin keyfine göre kullanabileceği bir hak değildir. Bu bir ruhsattır ve bu ruhsatın verilmesinin hikmet ve sebepleri vardır. Savaş zamanı eşsiz kalan kadınları muhafaza yahut savaş sonrası neslin devamı gibi nedenleri hikmet olarak ele alırsak, eşler arasında adaleti sağlamak ve eşlerin nafakasını temin etmeye güç yetirebilmeyi de bu şartlar arasında sayabiliriz.” (K-11)

Çok eşlilik meselesindeki genel kabule göre eşler arasındaki mutlak bir adalet şartının olması gerektiği, bunu sağlamanın günümüz koşullarında mümkün olmadığı ifade edilerek İslam’ın aslında tek eşli olmayı tavsiye ettiği vurgulanmaktadır. Katılımcılardan biri günümüzde tek evliliğin daha makul olduğunu, çok eşli kişilerin genellikle nefsi istek ve arzularından bu evlilikleri yaptıklarını iddia etmektedir:

“İslam’da çok eşlilik olsun veya olmasın ben kendi açımdan şunu söyleyebilirim; insan bu hayatta sadece biriyle evlenmeli bence. Ömrünü onunla beraber geçirip son nefesini onunla vermeli. Bu durum şu anki zaman için geçerli. Çünkü imkanlar var ve tek eşlilik daha makul. Çok eşlilik yapanlar nefsinin kontrol edemeyenlerdir. Tabi ki zorunluluk durumunda dini nikahlı ikinci bir eş edinilebilir. Ama bu tasvip ettiğim bir şey değildir.” (K-8)

Kız öğrencilerden toplanan veriler çerçevesinde çok eşlilik konusundaki düşüncülerin İslami feministlerin görüşlerine benzer yaklaşımlar içerdiği ifade edilebilir. Nitekim İslami feministlerin çok eşlilik meselesinde belirttikleri adalet şartı, dönemin siyasi ve sosyal koşullarına bağlı açıklamaların kız öğrenciler tarafından da dile getirildiği görülmektedir. İslam’ın aslında tek evliliği tavsiye ettiğine dair doğrudan bir bilgiye ulaşılmaya da kız öğrencilerin belli hikmetler ve şartlar ekseninde çok eşliliğin mümkün olabileceğini zikretmeleri, bu konuda Müslüman erkeklerin keyfi istek ve uygulamalarına karşı olduklarını göstermektedir. Yanı sıra bu algı, araştırmanın yürütüldüğü Diyarbakır şehrinde çok eşlilik olgusunun erkekler tarafından keyfi istek ve uygulamalarla yapıldığının bir göstergesi olarak zikredilebilir.

2.1.1.2 Feminizme bakış

Kadın ve erkeğin yaratılış amaçları gereği eşit olduklarını Kur’an’a dayanarak açıklamaya çalışan İslami feministler, fiziksel farklılıklardan kaynaklı olarak erkek ve kadının gündelik yaşamda farklı roller üstlenmesinin eşitliğin önündeki bir engel olmadığını düşünmektedirler. İslami feministlere göre kadının unutkanlığı, fiziksel yetersizliği, duygusallıklarının ifade edilmesi kadınları ikincil

konuma itmekte, ataerkil normların dinsel ilişkilerine dair ipuçları vermektedir. Diğer bir deyişle erkeğin kadından üstün olduğuna dair Kur'an ve hadislerden pek çok örnekler verilerek din kaynaklı temeller sağlama güdülmemektedir. Onlara göre kadının erkek karşısındaki belirsiz ve ikincil konumu bahsedilen örneklerin yorumlanış biçimlerinden kaynaklanmaktadır.

İslami feministler insanların sadece dindarlık ve takva açısından birbirinden üstün olabileceğine inanmaktadırlar. Erkeğin kadından üstün olduğunu fikrini savunanlar ayetleri gerçek anlamları dışında yorumlamaktadırlar. Bütün insanların eşit olduğunu dolayısıyla Kur'an metinlerinde yer almayan sadece biyolojik farklılıklar nedeniyle erkeğin kadından üstün olamayacağı açıklanmaktadır (Korkmaz, 2017, s. 947).

Katılımcıların kadın ve erkeğin eşitliği meselesine dair görüşlerinin izlerini feminizm tariflerinde görmek mümkündür. "Feminizm nasıl tarif edersiniz?" sorusuna verilen yanıtların ekseriyetinde feminizm, kadın ve erkeğin her açıdan eşit olduğunu savunan bir teori ve akım şeklinde tanımlanmaktadır. Katılımcılardan biri feminizm şöyle açıklamaktadır: "Kadınların haklarını tanıyarak, her türlü siyasal ve toplumsal alanda eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasına yönelik bir harekettir. Kadın ve erkeğin eşitliğini savunan görüştür." (K-14)

İslami feminizm temel argümanlarının nelerden oluştuğuna dair sohbetlerde kız öğrencilerin benzer şekilde kadın ve erkeğin ontolojik eşitliğine vurgular yaptığı görülmektedir:

"Kadın ve erkeğin ontolojik eşitliği, İslam hukukunun dinamik yapısı gereği kadın-erkek ilişkilerinin düzenlemede yeni bir içtihadın gerekliliği, bilgi üreten iktidar odakları olarak erkek merkeziliğinin yıkılarak Müslüman kadının İslami kaynaklara eşit erişim ve yorum yetkisi kazanması gibi argümanlar sıralanabilir. Ayetler üzerinden değerlendirecek olursam kadın ve erkeğin tek nefisten yaratıldığı ve üstünlüğün cinsiyetle değil takva sahibi olmakla ilişkili olduğu görüşümdedir." (K-4)

Kadın erkek eşitliğinde sosyal sorumluluk ve haklar noktasında bir eşitlik vurgusu yapan kız öğrenciler, yaratılış itibariyle kadın ve erkeğin fizyolojik, psikolojik olarak farklı olduklarını beyan etmektedirler: "Kadınlar ve erkekler fizyolojik ve psikolojik olarak eşit değildir. Varoluş itibariyle oluşan farklılık hep devam edecektir. Fakat şöyle bir gerçekte var ki tek başına erkek ayakta kalamayacağı gibi tek başına kadın da ayakta kalmaz. O halde ikisi de eksiktir ve varoluşları birbirine muhtaçtır." (K-19)

Eşitlik konusunu sorumluluk çerçevesinde açıklayan diğer bir katılımcı, İslam'da kadın ve erkeğin eşit yaratıldığını ancak fiziksel ve psikolojik farklılıklardan ötürü kadın ve erkeğin güçleri nispetinde sorumluluklar yüklendiğini ifade etmektedir:

"Kadın ve erkek eşittir, Allah (c.c) yaratılış olarak insana gücü ölçüsünde sorumluluk vermiştir. Buna dayanarak bir erkek ve kadın fiziksel olarak ve psikolojik olarak farklı yapılarda oldukları için sorumluluk güçleri yettiği kadarıyla yüklenmiştir." (K-20)

İslami feministler üstünlüğün ancak takva ile olabileceğine inanmaktadırlar. Onlara göre erkeğin kadından üstün olduğu fikrine dayandırılan ayetler ataerkil düşünce sistemine paralel bir şekilde yorumlanmaktadır. Kur'an metinlerinde geçen biyolojik farklılıklar kadın erkek eşitsizliği veya erkeğin kadından üstün olabileceği biçimde anlaşılması mümkün değildir. Araştırma sürecinde kız öğrencilerden hiçbiri erkeğin kadından üstün olduğunu ifade etmemektedir. Bahsi geçen fiziksel ve psikolojik farklılıklar genellikle sorumluluk çerçevesinde yorumlanmaktadır. Söz konusu sosyal haklar olunca kadın ve erkeğin eşit olduğunu savunan kız öğrenciler, bu yönüyle İslami feministlerle benzer yaklaşıma sahiptir. Ancak katılımcıların çoğunluğunun eşitlik konusundaki açıklamalarında fiziksel ve psikolojik farklılıklara değinmesi, kadın ve erkeğin tam anlamıyla eşit görülmediğini göstermektedir. Nitekim ataerkil düşünce sisteminde kadın ve erkeğin eşit olmadığı fikri, kadınların fiziksel ve duygusal zayıflıklarıyla açıklanmaktadır. Kız öğrencilerindeki algının bu yönüyle eşitsizlik meselesindeki iddiaları güçlendirebileceği söylenebilir.

2.1.1.3 Erkeğin kadın üzerine kavramlığı

İslami feministler ataerkil düşüncenin yanlış ve yanlı yorumlar yaptığı diğer örnek olarak Nisa süresi 34. ayette geçen kavvam kelimesini göstermektedir. Onlara göre Arapçada ailenin geçimini sağlayan, koruyup kollayan anlamına gelen *kaim* kelimesinden türeyen kavvamlık terimi, kadının

her anlamda erkek tarafından gözetim altında tutulması gerektiği anlamına gelmemektedir. Amine Wadud, Hassan ve El-Hibri gibi İslami feministler, kavvam kelimesini ihtiyaçları karşılama şeklinde tarif etmekte, geleneksel erkek müfessirlerinin iddia ettiği gibi kadının koşulsuz olarak her zaman erkekler tarafından yönetilecekleri anlamı taşımadığını düşünmektedirler (Korkmaz, 2017, s. 948).

Erkeğin evin maddi yükümlüğünü üstlenmesi, erkeğin her bakımdan kadından üstün ve güçlü olduğu manasına gelmemektedir. İslami feminist yorumlara göre kavvam ayeti incelediğinde erkeğin fitraten üstün olmadığından, ekonomik olarak hane halkının nafakasını sağlamasından ötürü sadece bu noktada bir farklılıktan söz edilmektedir. Hafsa Fidan'a göre, Kur'an evliliklerde adaleti incelemekte, kavvamlığı maddi sorumluluklar erkekte ise erkeğe, kadında ise kadına vermektedir.

Nisa süresi 34. ayette geçen Er-ricalu kavvamune ala n-nisa'i/ erkekler kadınlar üzerine kavvamdir ifadesindeki 'kavvamlık' teriminin tarifinde katılımcılar arasında bir katılımcı hariç konsensüs olduğu görülmektedir. Bu meyanda genel yaklaşıma göre ayette bahsi edilen kavvamlıktan kasıt erkeğin kadından üstün olduğu değil, erkeğin ailenin geçimini sağlayan kişi olduğudur. Katılımcılardan biri bahsi edilen kavvamlığı şöyle tanımlamaktadır:

“Kavvamlıktan kasıt işlerin sorumluluğunu üzerine alan ve idare edendir. Ayetin tamamına baktığımızda bu kelimeden kastın erkeklerin kendi mallarından mehir ve evin geçimi gibi harcama yükümlülüklerinin olmasından dolayı erkekler kadınlar üzerinde yöneticidirler.” (K-2)

Kız öğrencilerine göre kavvamlık erkeğin her bakımdan kadından üstün ve güçlü olduğu manasına gelmemektedir. Ancak Kavvamlığı aile reisi biçiminde açıklayan diğer bir katılımcı, erkekteki fiziksel, akıl ve mantıksal güç, erkekleri kadınların koruyucusu konumuna getirdiğini düşünmektedir:

“Kavvam bütün erkeklerin koruyucu ve yönetici olmasına dayandırılmıştır. Erkekler kadınlardan daha güçlü akıl ve mantık olarak daha ön plandadırlar. Koruma bakımından erkekteki fiziki güç önemlidir. Erkeğin kavvam olması reislik, yöneticilik, koruma, savunma manaları yüklenmiştir. Günümüzde ise aile reisliği manasında kullanılmaktadır.” (K-18)

İslami feminist algıda kavvamlık erkeğin sadece maddi imkanlarıyla sınırlandırılmaktadır. Erkeğin kadından her yönüyle üstün olduğuna işaret edilerek açıklanan kavvamlığın, kadın erkek eşitsizliğini beslediğini düşünen İslami feministler, bunun sadece ekonomik meseleyle ilişkili olduğunu vurgulamaktadırlar. Kız öğrencilerin de benzer açıklamalar yaptığı görülse de bir katılımcı kadının zayıflıklarından ötürü erkek tarafından korunmaya ihtiyaç duyduğunu ifade etmektedir. Bu meyanda İslami feminist düşünceyle anlamlı bir farklılıktan söz edilebilir.

Günümüzde özellikle kapitalist davranış biçimlerinin de ortaya çıkmasıyla erkeklik, toplumsal cinsiyet ilişkilerinde genellikle aile reisliği ve babalık gibi faktörler ile sunulmaktadır. Ataerkil sistemde baba figürü, aile içinde yönetime hâkim olan bir rodedir. Erkeğe biçilen bu rol, erkek egemenliğine ve kadın/erkek eşitsizliğine atıflar yapılarak izah edilmektedir. Erkeğin hanesini koruması ve yönetmesi şeklindeki ataerkil tutum, bazı İslam toplumlarında, Nisa süresi 34. Ayette geçen erkeklerin kadınlar üzerine kavvam olması söylemiyle temellendirilmektedir. Dolayısıyla kavvamlık konusunda ulaşılan veriler, bu algıyla mücadele noktasında İslami feministlerin beyanlarıyla kız öğrencilerin görüşleri arasında anlamı bir ilişkiden bahsedilebilir. Yanı sıra ataerkil düşüncesinin çalışma ve ailesini geçindirmesi sorumluluğunu erkeğe vermesi ve bunun dinsel söylemler ve öğretilerle temellendirilmesinin izlerini kız öğrencilerin zihin dünyalarında tespit etmek mümkündür. Nitekim kız öğrencilerin çoğu erkeğe aileyi geçindirme ve ekonomiden sorumlu bir rol biçmektedir.

2.1.1.4 Kadının yaratılış anlatısı

Hadis metinlerinde bahsi geçen kadının yaratılış anlatısı, kadına biçilen ikincil statüsünü meşrulaştırılması için kullanılan argümanlar içermektedir. Yaratılış hikayesi, erkeklerin dinsel metinlerle temellendirilmiş tahakkümünü ortaya koymaktadır. Kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığını iddia edenler Hz. Muhammed'e isnat edilen “kadın eğe kemiğinden

yaratılmış, onu bir yol üzere yönlendiremezsin; kadından ancak o haliyle yararlanabilirsin, onu doğrultmak istersen onu kırarsın onun kırılması boşanmasıdır” (Kenzu’l-Ummal, Ali el-Muttaki, C16 s.372-373, Hadis no: 49956) hadisini kullanmaktadır. İslami feministlere göre hadisin hatalı tahlili ataerkil zihniyete uygun bir yorumlama biçimini gözler önüne sermektedir (Bilgin, 2001, ss. 2-4). Bu kabule göre kadın zayıf yaratılışlıdır, naziktir, incedir.

Mernisse’ye göre yaratılış anlatısı, kadının egemenlik altında tutulmasında, kadının cinsel arzusunun etken bir güdü olarak ele alınmasında meşrulaştırıcı bir dile sahiptir (Köse, 2014, s. 69). Tuksal ise Kur’an’ı Kerim tüm canlıların çiftler halinde yaratıldığına atıflarda bulunarak, kız çocuğuna sahip olduklarında utanan ve öfkelenen erkeklerin hallerini eleştirmekte, erkek veya kadın olmaya herhangi özel bir değer yüklememektedir (Tuksal, 2004, s. 82).

Araştırmada katılımcıların kadının yaratılış hikayesine dair düşüncelerinde İslami feminist algıyla anlamlı bir farklılıktan söz edilebilir. Kız öğrenciler, kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığı fikrine katılmaktadır. Bahsi edilen hadiste geçen ifadelerin yanlışlığına değinilmeden, erkek kadın ilişkisinden bahseden katılımcılar, kadının hassas ve narin yapısından ötürü erkeklerin onlara yumuşak davranması gerektiğini ifade etmektedirler:

“Kaburga kemiği hadisini değerlendirelim. Yaratılış olarak kadın ve erkeğin farklı olduğunu biliyoruz. Bunun üzerinden değerlendirecek olursak erkek daha sert bir mizaca sahip iken kadınlar daha yumuşak kırılğan bir yapıya sahiptirler. Hadiste de vurgulanmak istenilen kadının zayıf erkeğin üstün olduğu gibi bir durum değildir. Aksine hadiste vurgulanmak istenen mesaj erkeğin kadına karşı anlayışlı ve yumuşak yaklaşmasıdır.” (K-16).

Yukarıdaki katılımcı görüşüne göre, erkek ve kadın farklı yaratılan varlıklar olarak kabul edilmektedir. Geleneksel algıda erkeğin güçlü mizaçlı, kadının zayıf yaratılışlı olduğu düşüncesi bazı kız öğrencilerin zihin dünyalarında örtük bir biçimde varlığını göstermektedir. İslami feminist algıda hadis metinlerinde anlatılan yaratılış hikayesini, kadının ikincil statüsünü meşrulaştırıcı bir işlev görmektedir. Bu meyanda katılımcıların kadının naif ve narin yapısına vurgular yapması, Diyarbakır’da ataerkil söylemin güçlü bir şekilde etkisini hissettirdiği anlamı taşımaktadır. Benzer bir biçimde diğer bir katılımcı konuyla ilişkili olarak şunları beyan etmektedir:

“Hz. Havva’nın Hz. Adem’in kaburga kemiğinden yaratıldığı hadisi hepimizin malumudur. Bu hadis toplumsal olarak kadınların eksikliğine dikkat çekse de detaylı bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde aslında narin ve kırılğan yapıları sebebiyle erkeklerin kadınlara karşı nazik davranmalarını öğütlediği anlaşılmaktadır. Asıl muhatap kadınlar değil zannımca erkeklerdir.” (K-23)

Diğer katılımcıların da aynı düşünceleri ifade etmeleri, araştırmada anlamlı bir değişkenliğin tespitini güçlendirmektedir. İlahiyat eğitimi alan kız öğrencilerin, bölge şartlarında benzer algıları taşımaları anlaşılabilir bir durumdur. Kültürel, dinsel ve geleneksel olarak benzer sosyal ortamlarda yetişen bu öğrencilerin, İslami feminist algıda ifade edilen görüşlerden farklı bir görüntü arz etmektedirler. Araştırmanın yürütüldüğü Diyarbakır’da erkek egemen ailelerde yetişen kız çocuklarının ataerkil söylemlerden etkilenmemeleri mümkün gözükmemektedir. Hadis literatüründe önemli bir edinen yaratılış anlatısının da doğrudan ret edilmesinin kız öğrencilerde oluşturacağı inançsal gerilimler de düşünüldüğünde katılımcılar arasında anlamlı bir değişkenliğin olmaması anlaşılabilir.

2.1.1.5 Kadının şahitliği ve miras paylaşımı

Erkeğin kadından üstün olduğuna dair kanıt gösterilen diğer örnekler iki kadının şahitliğinin bir erkeğin şahitliğine denk gelmesi ve kadının erkeğin yarısı kadar miras payı almasıdır. Bu algıya göre erkek sosyal statü olarak akli melekeleri tam yerinde olan kusursuz bir varlık olarak zikredilmektedir. Kadının unutkanlık, akli meleke eksikliği ve duygusallığından ötürü iki kadının şahitliği gerekli görülmektedir. Ataerkil düşüncede bu durum kadının eksikliğiyle özdeşleştirilmektedir. İslami feministlere göre kadınların kamusal alanda etkisinin azaltılması kadınları erkekler karşısında unutkan hale getirecektir. Nitekim dönemin koşullarında şahitlik edenin sosyal, ekonomik ve siyasal gücü önemli bir etken olarak gözükmemektedir. Cahiliye

döneminde kadının bu imkanlara sahip olması mümkün değildir. Fidan'a göre şahitlik ve miras meselesi kadınların ekonomik güçlerine bağlıdır ve Kur'an bu noktadaki tüm ekonomik sorumlulukları erkeğe yüklemektedir (Fidan, 2006, ss.36- 37).

Kadının erkeğe oranla yarı oranda mirastan pay alması, erkeğin üstünlüğüne bir işaret gibi algılanmaktadır. İslami feministlere göre asıl önemli olan İslam dininin kadına miras hakkı vermiş olmasıdır. İslam dininin kadına en büyük özgürlükleri ve değeri verdiğini düşünen İslami kesimin bir kısmı, önemli olanın İslam'ın kadına bir miras hakkı vermiş olması olduğunu düşünmektedir. Onlara göre kadının mehir hakkının inisiyatifi tamamen kadının kendisine aittir. Dolayısıyla İslam'da kadının mülkiyet hakkı vardır ve koca veya babanın miras ve mehir haklarını reddetmesi, el koyması mümkün değildir (Tanrıverdi, 2015, ss. 58-59). Bu da kadının ekonomik anlamda elini güçlendiren bir duruma karşılık gelmektedir.

Kadının şahitliğinin ifade edildiği Bakara Süresi 282. ayette¹ iki kadının şahitliği bir erkeğin şahitliğine denk görülmektedir. Bahsi edilen konuya ilişkin katılımcı yorumlarında şahitlik meselesindeki bu durum genellikle kadının duygusal ve unutkan yapısına atıflar yapılarak açıklanmaktadır:

“Kadınların şahitliği konusunda kadınların daha duygusal ve kendi işlerine daha çok yoğunlaştıklarından dolayı günlük hayatta unutulabilir veya duygusal davranıp kendi bakış açısıyla yanlış şahitlikte bulunabileceğini düşünüyorum. Erkekler akıl ve mantıksal düşünürken kadınlar duygusal düşünürler.” (K-21)

Kadının yaratılış itibariyle erkekte daha duygusal ve unutkan yapısı, şahitlikte kadının ikincil bir konumda algılanmasına neden olmaktadır. İslami feministlere göre de kadınların kamusal alanda etkisinin azaltılması kadının bu yapısına dayandırılmaktadır. Dönemin sosyal, ekonomik ve siyasal koşulları düşünüldüğünde kadının böyle bir statüde konumlandırılması normal karşılanmaktadır. Cahiliye döneminde kadınların bırakın böyle haklara sahip olması kız çocuklarının diri diri gömüldüğü bir ortam mevcuttur. Böyle olunca kadınların şahitliği meselesinin günümüz koşullarında yeniden yorumlanması gerektiği düşünülmektedir. Araştırmada kız öğrencilerin bu algıdan uzak bir yaklaşım içerisinde oldukları tespit edilmektedir. Bu meyanda diğer bir katılımcı da benzer ifadeler kullanmaktadır: “Kadın duygusal bir varlık olduğu ve zihninde birçok olayı barındırdığından dolayı unutmaya daha meyilli bir varlık olduğundan ikinci bir kadının şahitliğine ihtiyaç duyulmaktadır.” (Bekar, 22 Yaşında)

Miras konusunda erkeğe yüklenen sorumluluklar ekseninde bir açıklama yapıldığı görülmektedir. Kadının erkeğin yarısı miras almasını İslam'ın erkekleri maddi külfet altına bırakmasına bağlayan katılımcılar, bunu normal bir durum olarak değerlendirmektedirler: “Miras konusuna gelirse İslâm'ın çizdiği hayat prensibine göre kadının çalışıp kazanma mecburiyeti yoktur. Ailenin geçimini sağlamakla yükümlü olan taraf erkektir. Bu payın erkeğe verilmesi de manidardır.” (Bekar, 23 Yaşında)

Kız öğrencilerden toplanan verilerden de anlaşılacağı üzere, erkeğin üstünlüğü doğrudan vurgulanmasa da örtük bir biçimde erkeğin yüklendiği sorumluluklardan ötürü kadından bir derece ileride olduğu ifade edilmektedir. İslami feministlere göre, miras konusunda asıl değerlendirilmesi gereken şeyin İslam dininin kadına miras hakkı vermiş olmasıdır. İslam dönemin koşullarında

¹ Ey iman edenler! Belirlenmiş bir zamana kadar bir borç ilişkisi kurduğunuzda bunu yazın. Aranızdan bir kâtip bunu adaletle yazsın. Kâtip Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın. Artık o yazsın, borçlu da yazdırsın; rabbi olan Allah'tan korksun ve borçtan hiçbir şeyi eksik bırakmasın. Eğer borçlu akılcı zayıf veya eksik yahut kendisi yazdıramaz durumda olursa velisi adaletle yazdırsın. Erkeklerinizden iki şahidi de tanık tutun. Şahitler iki erkek olmazlarsa, rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkekle -biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki de kadın olsunlar. Çağrıldıklarında şahitler gelmezlik etmesinler. Borç küçük olsun büyük olsun vadesini belirterek onu yazmaktan üşenmeyin. Böyle yapmanız Allah katında daha adaletli, şahitlik için daha destekleyici ve şüpheye düşmemeniz için daha uygundur. Borç ilişkisinin, aranızda alıp vererek bitirdiğiniz peşin ticaret olması müstesnadır; onu yazmamanızda sizin için bir sakınca yoktur. Alışverişi yaptığınızda şahit tutun. Kâtip de şahit de zarar görmesin. Eğer bunu yaparsanız şüphesiz bu sizin yoldan çıkmanız demektir. Allah'tan korkun, Allah size öğretiyor, Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir. (Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Yolu Tefsiri)

kadının söz hakkı olmadığı bir ortamdan kadına böyle bir hak vererek kadını yüceltmektedir. Yani sıra kadına verilen mehir hakkının da bu değeri pekiştirdiği düşünülmektedir.

Kız öğrencilerin şahitlik ve miras hususundaki düşüncelerinde İslami feminist algıyla ilişkisel bir bağ kurulamamaktadır. Kadının zayıf fitratlı oluşu, yaratılış, miras ve şahitlik meselesinde kendini açıkça göstermektedir. Erkeğin güçlü yapısına atıfların yapılması da kadının ikincil durumunu meşrulaştırabilmektedir. Kız öğrencilerin bu konulardaki zihin dünyalarında ataerkil yorumların etkisini de görmezden gelmek mümkün değildir. Kadınların duygusal, unutkan, naif ve zarif olmasının belirtilmesi bu etkinin izlerini taşımaktadır. Ayrıca erkek için gerek ataerkil gerek de hegemonik olarak biçilen rollerin dinsel temellendirilmesi, miras, şahitlik, çok eşlilik, yaratılış anlatısı gibi meselelerde açığa çıkmaktadır.

2.1.2 Kamusal alanda kadın

Araştırmanın bu bölümünde kadının kamusal alandaki varlığı ile ilişkilendirilen “kadının çalışması, kadının sosyal hayattaki olumsuzların sebebi şeklinde algılanması ve fitne/şer sembolü olarak görülmesi” gibi konular irdelenmektedir. Araştırmanın bu bölümü, kadının toplumsal yaşamda nasıl algılandığının tespitinde önemli bir yer edinmektedir. Feminist düşüncede İslam’ın kadını toplumsal hayattan tecrit ettiği, ev içi sorumluluklarla özel alana hapsedtiği ve erkeklerin güdümüne soktuğu vb. yorumlar yapılmaktadır. Ancak İslami feministlere göre Kur’an’ın nazil olduğu dönemde erkeklerle bir arada çalışan, ticaret yapan vs. kadınlar da mevcuttur. Hz. Hatice bunun ön önemli örneğidir. Yani sıra Peygamber ve sahabelerin eşlerinden ve kızlarından ekonomik gelir elde eden örneklere de rastlamak mümkündür. Bu meyanda katılımcılara kadının çalışma hayatında yer edinmesinin özel şartları ve koşullarının olup olmadığı sorulmuştur. Kız öğrencilerden biri kadının çalışmasının eşinin iznine bağlı olarak gerçekleşebileceğini düşünmektedir: “Kadın iş hayatında çalışabilir. Evliyse eşinin rızası da şarttır ve iş yerinin müsait olma durumu da önemlidir.” (K-21). Diğer katılımcılar kadının günümüz koşullarında çalışmasının önemine vurgular yapsalar da kadının iş sahibi olmasını bazı şartlara bağlı olarak açıklamışlardır: “Erkekler gibi kadınlarda çalışma hakkına sahiptir ve İslam kadının kendi mahremiyetini koruması karşılığında buna destek olur. Kadının maddi ihtiyacının olması ve çalışmasının anne ve eş olarak rolünü ihmal etmemesi gibi özel şart ve koşullarda söz konusudur.” (K-20)

Ataerkil düşüncede kadının öncelikli görevi anne olmasıdır. Bu algıda kadın ev içi alanda konumlandırılmakta, ev işleri ve çocuklarının bakımıyla ilgilenmektedir. Araştırmada kadının mutlaka bir iş sahibi olması düşünülse de ataerkil düşünceyle paralel bazı yaklaşımların varlığı da gözükmektedir. Kadın hakkında toplumsal algının yanlışlığına değinen diğer bir katılımcı, geleneksel kadın algısına yönelik eleştirilere bulunmaktadır:

“Toplumsal koşullar değiştikçe kadına bakış açısı değişti ve kadınlar her alanda kendilerini göstermeye başladılar ancak İslam’a uygun mu Müslüman kadın nerde nasıl bulunmalı gibi tartışmalarda gündeme gelmekte bu yüzden bu sorulara verilebilecek cevaplar için ayetlerin yeniden değerlendirilmesini uygun buluyorum. Günümüzde yaşadığımız toplumsal koşullarda çalışan kadınlar İslam’a aykırı gibi değerlendiriliyor bu da maalesef ki kadınların İslam’a yaklaşımını olumsuz etkiliyor. Elbette ki İslam’da kadının değeri ve hakları üst konumdadır ancak idrak edemeyen topluluklar için ayetlerin yeniden değerlendirmesi kadın algısı üzerinde ılımlı bir görüş sağlayabilir.” (K-14)

Benzer yaklaşıma sahip olan diğer bir katılımcı, kadının sosyal konumundan ötürü maruz kaldığı sıkıntılara değinmektedir:

“Bence kadınlar her zaman değerli olmuştur. Ama insanlar şu an öyle bir konuma almışlar ki kadını, sanki köle gibi davranılıyor. Kadın evin gülü ailenin devamı iken kadının görmediği zulüm kalmıyor. Kimisi sokağın birinde öldürülüyor kimisi evinde kimisi hiç tanımadığı biri tarafından öldürülüyor.” (K-13)

Kadının kamusal görünürlüğüne diğer bir örneği de Hz. Muhammed’in meclisinde ve cami toplantılarında kadınların varlığıdır. Peygamber’in zaman zaman sadece kadınlara hitap ettiği, dertleriyle ilgilendiği bilinmektedir. Bu doğrultuda kadının kamusal alandaki varlığını ele alan katılımcılardan biri şunları ifade etmektedir:

“Kadının İslam toplumlarındaki konumunu anlayabilmemiz için İslam'dan öncesine yani cahiliye dönemine bakmamız gerekir ki İslam'daki konumunun değeri anlaşılsın. Efendimizin kadına yönelik uygulamalarında bu değeri görebiliyoruz. Zira İslamiyet'ten önce kadının hiçbir değeri yoktu. Yalnızca erkekler için yaratıldıkları kabul edilirdi. İslam ise aynı kadının ayaklarının altına cenneti seriyor ne kadar güzel bir konuma getirdiği bu hadisten de anlaşılıyor.” (K-25)

Ataerkil düşünce sisteminde kadın cinselliği denetim altına alınması gereken bir olgudur. Bu meyanda kadının mahremiyeti sağlanmalı, baba veya koca tarafından namusu korunmalıdır. Böylelikle kadın erkeklerin hâkim olduğu kamusal yaşamın dışında ev içi alanla özdeşleştirilmelidir. Buna dayanak olarak Hz. Muhammed'e isnat edilen Hz. Peygamber'in, kendisinden sonra erkekler için kadınlardan daha zararlı bir fitne bırakmadığını, kadının uğursuz, fitneci ve aklen eksik olduğunu söylediği iddia edilen rivayetler gösterilmektedir. Kasım Amin'e göre, “kadınların tecridi ve örtünme zorunluluğunun kadınların cinsel dürtülerini daha iyi kontrol edebildikleri varsayımıyla aslında kadınları değil erkekleri korumaya yönelik olduğunu belirtir. Korkulan şey fitnedir. Fitne ise Arapçada erkeklerin nefesine hâkim olmamasına neden olan güzel kadındır.” (Okan, 2018:33). Kadının fitne ve şer sembolü olarak zikredilmesine yönelik kız öğrencilerden biri şunları ifade etmektedir:

“Hadislerin tamamen kadını kötölemek amacıyla söylendiğini düşünmüyorum. Fakat bazı erkeklerin bazı kadınların etkisinde kaldığı da aşıkardır. Gözlemediğim kadarıyla bir erkek bir kadının etkisinde kalıp bütün ailesini yok sayabiliyor maalesef tabi buna kadının giyim kuşamını da ekleyip örneklerini çoğaltabiliriz. Fitne ve şerden kastın erkeklerin bu konuda uyanık olmaları gerektiğini düşünüyorum.” (K-1)

Katılımcıların bir kısmı kadınların erkekleri bazı yönleriyle olumsuz etkileyebileceğinin kabul edildiği görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında İslami feminist algıdan önemli bir farklılaşmanın olduğu söylenebilir. Yukarıdaki düşünceye benzer biçimde diğer bir katılımcı da kadının erkeklerin huzurunu kaçırabilecek bir durumda olabileceklerini vurgulamaktadır: “Kadınların duygusal yönden kendilerini kontrol edemeyip şer'e yol açabilirler. Gündelik hayattan örnek verecek olursak kadınların kıskançlığı aile huzurunu kaçırabilir.” (K-7)

Kadın cinselliği, kadının fitne unsuru şeklinde algılanmasında önemli bir argüman olarak ifade edilmektedir. Kadının erkek için baştan çıkarıcı bir unsuru gibi zikredilen cinsellik ve kadının güzelliği, İslami feminist algıda eleştirilmektedir. Ancak araştırmada katılımcılardan biri kadını yaratılış itibarıyla dikkat çeken bir varlık gibi tasvir etmektedir: “Kadın yaratılışıyla, güzelliğiyle ve duruşuyla zaten dikkat çeken bir varlık. Ve nefis dediğimizde erkeğin en zorlandığı konudur. Kadında da nefis etkili ama erkek için daha zordur. Şu sözde geçtiği gibi kadının 7 akıllı bir nefsi, erkeğinde bir akıllı 7 nefsi mevcuttur.” (K-13)

Ataerkil toplumlarda kadının bekaretiyle ilişkili bir şekilde oluşturulan namus algısı, kadının erkek için koruma altına alınması gereken bir varlık olarak anlaşılmasına neden olabilmektedir. Diyarbakır gibi ataerkil ve dinsel değerlerin cinsiyet rollerindeki önemini ve varlığını sürdürdüğü yerlerde namus deyince akla gelen ilk cins kadındır. İslami feminist düşüncede kadın için biçilen bu konum kabul edilmemektedir. İslam'da kadın ve erkek fark etmeksizin zina haram kılınmıştır. Zinanın cezası noktasında İslam hukukunda kadın ve erkek için aynı cezaların belirlendiği bilinmektedir. Nitekim kız öğrencilerden biri kadının namusu ve bekaretine ilişkin var olan algının yanlışlığına değinmektedir:

“Bu konuda söylenecek çok şey var ama ben birkaç cümleyle yetinmek istiyorum ne yazık ki toplumda namus ve bekaret denince akla gelen ilk isim kadın oluyor öyle bir algı oluştu. Fakat ahlaki değerlerin toplumun bir kesimine ya da bir cinsine ait algılanışı insanı değersizleştirir ve toplumda ahlaksızlığın meşrulaştırılmasına yol açar ki açıyor da günümüzde bunun örneklerini çok fazla görmeye başladık. Sadakati, iffeti, hayayı ve namusu yalnızca kadına ait değerler olarak görmek ve kadından beklemek İslam ahlakına yapılabilecek en büyük zulümdür bence. Çok klasik olacak ama haram sadece kadına haram ise Hz. Yusuf'un sakındığı neydi? Ya da neden ayette erkeklerin de gözlerini haramdan sakınması gerektiği söyleniyor. Bunu düşünmek lazım ve sadece kadın üzerinden değerlendirmem gerek diye düşünüyorum.” (K-25)

Kadının çalışması, fitne ve şer sembolü olarak görülmesi, sosyal huzursuzluklardan sorumlu tutulması, erkek için baştan çıkarıcı bir cinselliğe sahip olması, kadın hakkındaki algının belirlenmesinde ve şekillenmesine önemli veriler sunmaktadır. İslami feministlerin bu konular hakkındaki yorumlarında ataerkil düşünce sisteminin ortaya koyduğu bakış açısı eleştirilmektedir. İslami feminist algıda kadın, kamusal alanda görünür olmalı, İslam'ın kendisine verdiği hakları kullanmalı, erkek egemen toplumda varlığını erkeklerle eşit koşullarda sürdürmelidir. Sahada ulaşılan sonuçlar neticesinde ise kız öğrencilerin bölge şartlarında ataerkil ve eril egemen söylemden bazı yönleriyle etkilendiği söylenebilir. Kadının ikincil konumunun izahında kadının fiziksel ve duygusal zayıflıklarının dile getirilmesi, kız öğrencilerin de zihin dünyalarında yer edinmektedir. Yanı sıra kadının erkek için baştan çıkarıcı bir fitne olabileceği ve iş sahibi olmasının koşullarının belirtilmesi bu algının diğer bir örneği olarak ifade edilebilir. Son olarak kız öğrenciler kadınlar hakkında ayet ve hadisleri yorumlamada inançsal bir gerilim yaşadıkları, özellikle hadis rivayetlerindeki ifadeleri değerlendirirken doğrudan ret etmekten ziyade tevil yoluna başvurdukları görülmektedir.

SONUÇ

Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde okuyan kız öğrencilerin zihin dünyalarında İslami feminizm algısını irdeleyen bu çalışmada, sahada toplanan veriler ışığında bazı sonuçlara ulaşılmaktadır. İslami feminizm, İslam'ın özü itibariyle ataerkil bir yapıda olduğu fikrine karşı gelişmiş bir literatürü temsil etmektedir. Bu meyanda kadının erkekten aşağı ve ikincil bir statüde görülmesine neden olan ayet ve hadislerin yeniden yorumlanması gerektiği iddia edilmektedir. İslami feminist düşünürler, ayet ve hadislerin yanlış yorumlanmasında, kültürel ve geleneksel düşünce sisteminin ürettiği erkek egemen söylemin etkisinden söz etmektedirler.

Görüşme yapılan kız öğrencilerin bazı noktalarda bu düşünce sisteminin ürettiği söylemlerle benzer ifadeler geliştirdikleri ulaşılan önemli sonuçlardan biridir. Kadının erkek ile eşit olduğu zikredilse bile, kadının yaratılış itibariyle erkekten daha zayıf yaratıldığı belirtilmektedir. Klasik algıdaki gibi kadının erkekten daha aşağıda olduğu kabul edilmese dahi, fiziksel ve duygusal zayıflığın belirtilmesi ataerkil düşünceyle etkileşimi göstermektedir. Söz konusu hadiste kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratılmasının kadın erkek ilişkisi şeklinde yorumlanması, erkeklerin kadınlardan bir derece üstün olabileceği biçimde yorumlanabilmektedir. Çünkü kadın zayıf ve narindir bu yüzden erkek kadına bu yapıya uygun davranmalıdır. Dolayısıyla erkek güçlüdür, kadını kırabilir ve incitebilir. Oysa İslami feministlere göre kadının yaratılış hikayesi, ataerkil düşünce sisteminde bu şekilde yorumlanmakta ve kadını ikincil bir pozisyona düşürmektedir. Bu açıdan bakıldığında kız öğrencilerin İslami feminist algıdan farklılaştığı ifade edilebilir.

Çok eşlilik meselesinde İslami feminist düşünürler, konuyu dönemin koşulları çerçevesinde değerlendirmekte, İslam dininin aslında eşler arasındaki adaleti şart koşarak tek eşliliği tavsiye ettiğini düşünmektedirler. Bu noktada kız öğrencilerin görüşleriyle İslami feminist algı arasında anlamlı bir ilişki vardır. Kız öğrencilerin de dönemin savaş koşullarına vurgular yapması ve günümüz dünyasında tek evliliğin daha uygun olabileceğinin altı çizilmektedir. Çok eşlilik ile ilgili ayete de atıflar yapılarak itikadi bir gerilimin önüne geçilmek istenmektedir. Nitekim bunu kadınlarla ilgili hadislerin tevil edilmesinde de görmek mümkündür. Özellikle kadının erkeğin kaburga kemiğinden yaratıldığı ve fitne-şer sembolü olarak anlatıldığı rivayetlerin yorumlanmasında bu gerilimin açığa çıktığı tespit edilmektedir.

Kadının kaburga kemiğinden yaratılması; erkeğin yarısı kadar miras alması, iki kadının şahitliğinin bir erkeğin şahitliğine denk olması ve kavramlık meselelerinde ortak bir yaklaşım söz konusudur. Konuyla ilişkili ayet ve hadis metinlerinin değerlendirmesinde kadının fiziksel ve duygusal zayıflığı kız öğrenciler tarafından sık sık zikredilmektedir. Bu da araştırmanın yürütüldüğü bölgede ataerkil düşünce biçimlerinin etkisinin olduğu anlamına gelmektedir. İlahiyat Fakültesi'nde okuyan kız öğrencilerin akademik ve teolojik bir eğitim görmeleri bu algıların oluşmasında diğer bir etken olarak zikredilebilir.

Araştırma Dicle Üniversitesi'nde okuyan kız öğrencilerle sınırlandırıldığı için seçilen örneklem grubundaki öğrencilerin büyük çoğunluğu Diyarbakırlı ve Kürt kişilerdir. Bu çalışmada etnik kimlik bir değişken olarak varsayılmadığı için kız öğrencilerin İslami feminist algılarıyla etnik kimlikleri arasındaki ilişkiel bağ sorgulanmamıştır. Bu meyanda Kürt olmak aynı zamanda ataerkil veya feminist olmak anlamı taşımamaktadır. Kültürel zenginliğin sağlanması için sadece Diyarbakırlı öğrencilerle görüşülmemiştir. Ancak yukarıda bahsi edilen meselelerde kültürel değişkenliğe rağmen anlamlı bir farklılığa ulaşılamamıştır. Sonuç olarak İslami feministlerin kadın algılarını temellendirmek amacı ile kullandıkları kavramsal ve metodolojik araçlar kız öğrencilerin zihinlerinde yer edinse bile zaman zaman bazı farklılıkların olduğu anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

- Akyılmaz, Ö., & Köksalan, M. E. (2016). Türkiye'de İslami feminizm ve kadın kimliğinin yeniden İnşası: reçel blog örneği. *Kurgu*, 24(2), 126-145.
- Ali, Z. (2017). Giriş (Öykü Elitez, Çev.). İçinde Zahra Ali (Ed.), *İslami feminizmler* (ss. 13-33). İletişim Yayınları.
- Altıparmak, Ş., Budak, H. (2020). İslami feminizm ve Türkiye'deki yansımaları. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(21), 21-41.
- Altuntaş, N. (2012). *Feminen İslam küresel çağda alternatif bir kadın kimliği inşası*. Orion.
- Badran, M. (2017). İslami feminizm: nedir (Öykü Elitez, Çev.). İçinde Zahra Ali (Ed.), *İslami feminizmler* (ss. 37-50). İletişim.
- Balkanlıoğlu, E. (2014). *Türkiye'de muhafazakâr kadın modernleşmesi ve İslami moda dergilerindeki yeni muhafazakâr kadın* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Baloğlu, A. B. (2009). Kadın- merkezli bir İslami teoloji inşasına doğru mu. *İslami İlimler Dergisi*, 4(2), 45-60.
- Bilgin, B. (2001). *İslam'da kadının rolü Türkiye'de kadın*. Sinemis.
- Çaha, Ö. (1996). *Sivil kadın (Türkiye'de sivil toplum ve kadın)*. Vadi.
- Donovan, J. (2020). *Feminist teori Amerikan feminizminin entelektüel gelenekleri* (A. Bora, M. A. Gevrek, & F. Sayılan, Çev.). İletişim.
- Fırat, S. (2022). *Fenomenolojik bakışla Türkiye'de İslami feminizm* [Yüksek Lisans Tezi]. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi.
- Fidan, H. (2006). *Kur'an'da kadın imgesi*. Vadi.
- Flick, U. (2014). *An Introduction to qualitative research*. Sage Publications.
- Güç, A. (2008). İslamcı feminizm: Müslüman kadınların birey olma çabaları. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2), 649-650.
- Hjarpe, Jan. (1983). *Politik İslam: studier Muslim fundamentalism*. Förlagshuset Gothia.
- İlyasoğlu, A. (2020). *Örtülü kimlik İslamcı kadın kimliğinin oluşum öğeleri*. Metis.
- İngün, Ö. (2005). *Feminizm ve İslam ilişkisi: İslami feminizm* [Yüksek Lisans Tezi]. Uludağ Üniversitesi.
- Korkmaz, A. (2017). Feminizmin modern dönem Kur'an tefsirine etkileri: tefsir sosyolojisi üzerine bir deneme. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 940-956.
- Köse, E. (2014). *Sessizliği söylemek*. İletişim.
- Köse, Ü. (2020). *İlahiyat ve İslami ilimler fakültelerinde görev yapan kadın akademisyenlerin İslami feminizme yaklaşımları* [Yüksek Lisans Tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Kuş, E. (2007). Sosyal bilim metodolojisinde paradigma dönüşümü ve psikolojide nitel araştırma. *Türk Psikoloji Yazıları*, 10(20), 19-41.
- Mehrdad, D. (2008). İslami feminizm: feminizmle uzlaşma mı veya feminizme meydan okuma mı (Ali Cem Göz, Çev.), *Toplum ve Demokrasi*, 2 (1), 201- 210.

- Mernissi, F. (2015). Müslüman toplumlarda kadın ve cinsellik. İçinde Pınar İlkaracan (Ed.), *Bekâret ve ataerki* (ss. 99-113). İletişim.
- Mır, Z. H. (2017). Gerçekleştirilememiş bir proje: İran'daki Müslüman kadınların hak arayışı (Öykü Elitez, Çev.). İçinde Zahra Ali (Ed.), *İslami feminizmler*. İletişim.
- Muhsin, A. V. (2000). *Kur'an ve kadın* (N. Şişman, Çev.). İz.
- Neuman, W. L. (2022). *Toplumsal araştırma yöntemleri (1-2 Takım)* (E. Akkaş, Ed.; Ö. Akkaya, Çev.). Siyasal.
- Öncel, H. (2016). Kasım Emin'e göre kadının özgürleştirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 57(1), 57-61.
- Özkan, İ. (2019). Hidayet Şefkatli Tuksal: kapitalist oluyor da Müslüman feminist neden olmasın? *Gazete Duvar*. https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2019/12/14/8247_04/
- Patton, M. Q. (2005). *Qualitative research*. Sage Publications.
- Sezgin, S. (2014). *Türkiye'de feminist söylem ve İslami feminizm* [Yüksek Lisans Tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Şimşek, H., Yıldırım, A. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin.
- Tanrıverdi, A. B. (2015). *Türkiye'de İslami feminizm sorunsalı* [Yüksek Lisans Tezi]. Cumhuriyet Üniversitesi.
- Tohidi, N. (2004). İslami feminizm, tehlikeler ve ümit vaat eden unsurlar (İhsan Toker, Çev.). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 45(11), 279-289.
- Tuksal, H. Ş. (2016). *Kadın karşıtı söylemin İslam geleneğindeki izdüşümleri*. Otto.
- Yıldırım, K. (2019). *Kabul ile ret arasında İslami feminizm*. Avesta.
- Yılmaz, Z. (2021). *Dişil dindarlık İslamcı kadın hareketinin dönüşümü*. İletişim.

Extended Abstract

The ideas that emerged in a long process within the Islamism movement in the Islamic world affect the development of the feminist movement. In other words, the revival of Islamic feminism in Turkey is attributed to the Islamism movement. Islamism centers on the Qur'an as an important source of knowledge, and Muslims are negatively affected by modernization, modernization and capitalism because they move away from the Qur'an. Islamic feminism, which attributes the reason for the backwardness of Islamic countries vis-à-vis the West to the backwardness of women, is a product of the approach that Islam actually gives rights to women, but the patriarchal order prevents the implementation of these rights. Women within the Islamic feminism movement emphasize that the Qur'an endeavors to elevate the position of women, that they do not accept the oppression of women, that there is no approach in Islam that sees women as inferior, and that men who dominate the Qur'anic interpretation of verses and hadiths on women abuse them based on their own cultural practices. Islamic feminism has also emerged and grown among Muslim women in different societies. Feminism, which emerged in the West in the 1980s, has reached an inclusive and unifying position brought about by groups of women of different faiths. This widened the spectrum of the feminist movement. Many Islamist feminist women writers address the concept of feminism and formulate basic arguments in line with the discourses of feminist movements. There are also those who are uncomfortable with the definition of feminism. This research, which was conducted with the in-depth interview technique of the qualitative method, focuses on how the basic arguments of Islamic feminism are manifested in the perceptions of female students studying at Dicle University Faculty of Theology. The qualitative method envisages an in-depth and encompassing way of studying individuals and groups. Since it is assumed that a broad perspective can be obtained in this direction, the in-depth interview technique was used to question the social, cultural, and religious themes of the gender pattern on a broad plane. Semi-structured, open-ended questions were asked during the interviews with female students in the field. In light of the answers to the questions, new questions were included in the study. While collecting the data, voice recordings were made with the consent of the participants to prevent data loss. It aims to reach the similarities and differences in the perception of Islamic feminism of female students by creating some themes within the framework of the issues examined in the works of Islamic feminist writers whose methods and thoughts are included. In this context, under the title of 'Islam's View of Women', the issues of Equality of Women and Men, Creation, Polygamy, Guardianship, Witnessing, and Inheritance are examined. This research, which deals with the Islamic feminist perceptions of female students studying at the Faculty of

Theology at Dicle University, aims to reveal the similarities and differences regarding the phenomenon of feminism in female students in the light of the basic issues discussed by the aforementioned studies. The study aims to reveal the similarities and differences in the perceptions of female students towards the main issues discussed by Islamic feminism. In this context, the issues of the research are: ‘Are women and men equal? Does the creation narrative of women relegate women to a subordinate position? What kind of understanding prevails among female students on the issue of giving two shares to men and one share to women in inheritance? Do the witness criteria set by Islam lead to a difference between men and women? How is the perception of women as a symbol of sedition and evil interpreted by female students?’ etc. This study aims to describe the language produced by women by comparing the ideas and action strategies of Islamic feminists who refer to religious teachings with the discourses and practices of female students. As a matter of fact, understanding the role of women in daily life is important for analyzing women's relationship with the patriarchal structure. In this direction, the boundaries drawn with the roles created by the gender mechanism regarding women are analyzed along the axis of the discourses of Islamic feminism. In addition, in the light of Islamic feminist debates, the study analyses how the female identity positioned against the dominant masculine power is constructed. Within the framework of the field data, it is seen that inferences and evaluations are made in line with the issues examined by Islamic feminism. It is determined that there is a significant relational connection and difference in some aspects with the Islamic feminist perception in the minds of female students on the issues that are the problem of the research. It can be said that female students also experience a religious tension in interpreting the aforementioned verses and hadiths about women. It is concluded that female students are also influenced by the patriarchal thought system in some aspects. There is a common approach to the creation of the woman from the rib bone, inheritance half as much as the man, two women's testimony being equal to one man's testimony, and kavvamlik. In the evaluation of the verses and hadith texts related to the subject, the physical and emotional weakness of women is frequently mentioned by female students. This means that patriarchal ways of thinking have an effect in the region where the research was conducted. The fact that female students studying at the Faculty of Theology receive an academic and theological education can be mentioned as another factor in the formation of these perceptions. The ideas of the representatives of Islamic feminism have a function in guiding the research questions of the study. As a matter of fact, this research, which deals with the perception of feminism and women by female theology students, evaluates the arguments of female students with religious references on some issues discussed by the aforementioned thinkers in the context of the issues it problems.